

Az Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői

Szabó Zsolt Péter^{1,3*} , Mészáros Noémi Zsuzsanna^{2,3}, Kővágó Pál² és Fülöp Éva²

¹ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Ergonómia és Pszichológia Tanszék, Budapest, Magyarország

² Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pszichológia Intézet, Szociálpszichológia Tanszék, Budapest, Magyarország

³ Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Intézet, Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszék, Pécs, Magyarország

EREDETI KÖZLEMÉNY

Beérkezett: 2022. július 29. • Átdolgozott kézirat érkezett: 2022. november 21. • Elfogadva: 2022. december 31.

© 2022 A szerző(k)

Háttér és célkitűzések: Az Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőív (ÖKÁVK) a csoport viktimizációjával kapcsolatos szubjektív konstrukciók, az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések mérésére kidolgozott eszköz. A jelen tanulmányban a kérdőív magyar nyelvű változatainak a pszichometriai sajátosságait vizsgáljuk. *Módszer:* A kérdőív két változatát (globális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések; regionális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések) teszteltük összesen hét független mintán, 1925 fő részvételével (1025 fő töltötte ki a globális verziót, 860 fő a regionális verziót). A kérdőív szerkezetét feltáró és megerősítő faktorelemzések segítségével vizsgáltuk, a kérdőív validitását pedig több releváns kimeneti változó segítségével ellenőriztük. *Eredmények:* Az ÖKÁVK magyar változatában megjelennek és egymástól elkülönülnek a szakirodalomban korábban feltárt összehasonlító kollektív áldozati vélekedések: (1) exkluzív összehasonlítások: a saját csoport szenvedése mennyiségében és/vagy minőségében súlyosabb, mint más csoportok szenvedései; (2) inkluzív összehasonlítások: a saját csoport szenvedése mennyiségében és/vagy minőségében hasonló más csoportok szenvedéseihez; (3) lefelé összehasonlítások: más csoportok szenvedése mennyiségében és/vagy minőségében súlyosabb, mint a saját csoport szenvedései. A kérdőívben továbbá elkülöníthető a (4) saját csoport történelmi

* Levelező szerző. E-mail-cím: szabo.zsolt.peter@gtk.bme.hu

viktimizációjának személyes fontossága. Ezek a vélekedések és a saját csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága szignifikáns kapcsolatot mutatott releváns csoportközi kimenetekkel. *Következtetések:* Az ÖKÁVK magyar változata alkalmas az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések mérésére. Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kapcsolatban vannak a csoportközi viszonyok szempontjából jelentős változókkal.

KULCSSZAVAK

kollektív áldozati tudat, összehasonlító kollektív áldozati vélekedések, kollektív áldozattá válás személyes fontossága, csoportközi konfliktusok

BEVEZETÉS

A kollektív áldozati tudat

A csoportok olyan történelmi emlékei, amelyek az áldozattá válásról szólnak, jelentős mértékben meghatározzák a csoportközi viszonyokat. Bar-Tal és munkatársai (2009) írják le a kollektív áldozati tudatnak nevezett szemléletmódot, amely akkor jelentkezik, amikor a csoport tagjai úgy érzik, hogy a csoportot igazságtalan, erkölcstelen, túlzó mértékű agresszió érte egy vagy több külső csoport részéről, és ezt az agressziót a csoport nem tudta megakadályozni. Miközben a kollektív áldozattá válás helyel-közel lehet objektív, történelmi tényeken alapuló, az áldozati tudat kialakulása szubjektív (ld. Bar-Tal és mtsai, 2009; Vollhardt, 2012). Leach (2020) mutat rá arra, hogy bár a viktimizáció olyasmi, ami megtörténik az emberekkel, mégis az emberek azok, akik meghatározzák a viktimizációval kapcsolatos tapasztalataik értelmét, és így végeredményben a viktimizáció pszichológiai jelentését. A kollektív viktimizációval kapcsolatos szubjektív vélekedéseket a szakirodalomban kollektív áldozati vélekedéseknek hívják (Vollhardt, 2012). Ezek a kognitív konstrukciók a jelenben élő csoporttagok interpretációi azzal kapcsolatban, hogy mi történt pontosan a csoporttal a múltban.

A kollektív áldozati vélekedéseknek több típusa van, amelyeket Szabó (2020) foglal össze. Idetartozik például a viktimizáció pusztá észlelése („áldozatai lettünk más csoportok viselkedésének”), az észlelt külső vagy belső árulás („elárultak minket a történelmünk során”), a viktimizáció észlelt láthatatlansága vagy el nem ismertsége („ami a csoportunkkal történt, arról más csoportok nem tudnak eleget”) és olyan vélekedések is, amelyek a pozitív aspektusait emelik ki a viktimizációnak („mindazok ellenére, amik velünk történtek, mi túlélünk”). A legnagyobb figyelmet a szakirodalomban a kollektív áldozati vélekedések egy specifikus formája, az úgynevezett összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kapták (Vollhardt, 2012; Vollhardt és mtsai, 2021a). A következőkben bemutatjuk az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések típusait és következményeit a csoportközi viszonyokra.

Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések típusai és következményei

Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések olyan áldozati vélekedések, amelyeknek központi eleme a saját csoport és más csoport (ok) áldozattá válásának összehasonlítása mennyiségi és/vagy minőségi szempontok szerint (Vollhardt és mtsai, 2021a). A kutatások három nagyobb csoportját különböztetik meg az összehasonlító kollektív áldozati vélekedéseknek: exkluzív,

inkluzív és lefelé összehasonlító áldozati vélekedések. Az exkluzív kollektív áldozati vélekedések azok a vélekedések, amelyek a saját csoport szenvedéseit hangsúlyozzák, és úgy értelmezik az eseményeket, hogy a saját csoport minőségileg és/vagy mennyiségileg többet szenvedett, mint más csoportok tagjai. Az inkluzív kollektív áldozati vélekedések azok a vélekedések, amelyek elsősorban a hasonlóságot emelik ki a saját és más csoportok szenvedése között, míg a lefelé történő összehasonlítás során a saját csoport szenvedése mennyiségében vagy minőségében kevesebbnek tűnik, mint más csoportok szenvedése (Vollhardt, 2012; Vollhardt és mtsai, 2021a).

A kutatások általában azt mutatják, hogy az exkluzív kollektív áldozati vélekedések traumatizált világgéppel és a csoportközi konfliktusokat erősítő döntések támogatásával járnak együtt, valamint a csoportközi konfliktusok szempontjából a rendezést gátló attitűdökkel (pl. neheztelés és bizalmatlanság; ld. Noor, Brown, Gonzalez, Manzi és Lewis, 2008; Noor, Brown és Prentice, 2008; Noor és mtsai, 2012; Vollhardt és Bilali, 2015). Ezzel szemben az inkluzív kollektív áldozati vélekedések a csoporton belül a csoportközi konfliktusok megoldása felé mutató döntések támogatásával járnak együtt, és a csoportközi konfliktusok szempontjából a rendezést segítő attitűdökkel (pl. enyhülés és a megbocsátásra való magas hajlandóság; ld. Noor és mtsai, 2012; Vollhardt és Bilali, 2015).

Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések a történelmi csoportközi ellenségesség mellett kihatnak az olyan csoportokkal való viszonyokra is, amelyek a csoport narratívájában korábban nem töltötték be sem az agresszor, sem az áldozat szerepét (Vollhardt és mtsai, 2021a). Az exkluzív kollektív áldozati vélekedések könnyen vezetnek el az „áldozatból agresszor” körforgásba, amelyben a saját csoport korábbi viktimizációja jogosnak láttatja a saját csoport jelenbeli agresszióját más csoportokkal szemben a csoporttagok szemében (Vollhardt, 2012).

Az inkluzív kollektív áldozati vélekedések ezzel szemben egy más típusú dinamika felé viszik a csoport tagjait, amelyben központi szerepet kap más csoportok perspektívájának felvétele, a velük való empátia és a feléjük mutatott szolidaritás (Vollhardt, 2012; Vollhardt és Bilali, 2015; Vollhardt és mtsai, 2016). A lefelé történő összehasonlítások hatását a csoportközi kimenetekre eddig nem vizsgálta a szakirodalom, és nehéz is erre a típusra vonatkozóan pontos várakozásokat megfogalmazni (ld. Vollhardt és mtsai, 2021a). Összefoglalóan elmondható, hogy az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések attól függően, hogy milyen tartalommal rendelkeznek, különböző tanulságokhoz vezethetnek a csoport viktimizációjával kapcsolatban (Fülöp és Kővágó, 2018; Vollhardt, 2020; ld. még Klar és mtsai, 2013 hasonló érvelését), ezek a tanulságok pedig összekapcsolódnak azzal, ahogy a csoport tagjai a jelen történéseit értelmezik, és reagálnak azokra.

A kollektív viktimizáció személyes fontossága

A kollektív viktimizációval kapcsolatos gondolkodást jelentősen előremozdította a Leach (2020) által javasolt értékelő megközelítés bevezetése (ld. pl. Jeong és Vollhardt, 2021). Leach (2020) modelljében egy, a szakirodalomban többnyire ellenőrzés nélkül elfogadott implicit előfeltételezés kérdőjelez meg. A szakirodalom többsége abból indul ki, hogy a ma élő csoporttagok számára jelentőséggel bír a csoport történelmi viktimizációja, és a kutatási kérdés leginkább ennek a jelentőségnek a tartalmára és következményeire vonatkozik. Leach modelljében rámutat arra, hogy a csoporttal történt traumatikus eseményekkel kapcsolatban az elsődleges értékelés éppen a viktimizáció relevanciájára vonatkozik. Az elsődleges értékelés fő kérdése az, hogy „Mi forog kockán?”, azaz mekkora jelentősége van a viktimizációnak a csoporttag és a csoport számára. Másképpen

foglalmazva, az elsődleges értékelés segít eldönteni egy csoporttag számára, hogy a szóban forgó események kellő jelentőséggel bírnak-e ahhoz, hogy kognitív, érzelmi és motivációs erőfeszítéseket tegyen annak érdekében, hogy megértse az eseményeket, és válaszoljon rájuk. Leach (2020) példaként azt említi, amikor egy csoport történelmi viktimizációja az idősebb generációk számára releváns, de a fiatalabb generációk számára már csak a „tegnap híre”, kevés jelentőséggel bír az identitásukat és a céljaikat illetően. Leach modelljében a másodlagos értékelés már a jelentésadás fázisa („Ki a felelős?”, „Miért történt ez?”, „Rendben van-e ez?”, „Mit kell tennünk?”), ami érzelmi erejénél fogva a megküzdési erőfeszítések forrása is egyúttal („Mit próbáltunk már?”).

Az ÖKÁVK-ban az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések jelentőségének a megértését segítik a kollektív viktimizáció személyes relevanciáját mérő állítások. Ezek valójában a Leach-féle modellben az elsődleges értékeléseknek felelnek meg, hiszen az állítások azt mérik, hogy a válaszadó mennyire tartja fontosnak a saját és a csoportja identitása szempontjából a csoportot ért szenvedéseket. A kollektív viktimizáció személyes fontossága az empirikus vizsgálatokban kontrolláló, moderáló változóként működhet, azaz módosíthatja a kapcsolatot a kollektív áldozati vélekedések és a csoportközi jelenségek között (ld. pl. Szabó és mtsai, 2020). Feltételezhető, hogy az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések hatása erősebb azoknak a csoporttagoknak a körében, akik számára a csoport történelmi viktimizációja jelentős, szemben azokkal, akik számára a csoport történelmi viktimizációja nem releváns (Leach, 2020; Vollhardt és mtsai, 2021a). Erre közvetett bizonyítékot nyújtanak azok a vizsgálatok is, amelyek a csoporttal való azonosulás moderáló hatását vizsgálják a kollektív áldozati vélekedések és a kimeneti változók között (pl. Vollhardt és Bilali, 2015).

Az összehasonlítás szintje: globális, regionális, konfliktus- és eseményspecifikus

A kollektív viktimizáció személyes fontossága mellett a szakirodalom azonosított más olyan tényezőket is, amelyek befolyásolhatják az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések megjelenését, elmaradását vagy éppen a hozzájuk kapcsolódó következményeket. Ilyen tényező lehet a csoportok közötti kontaktus gyakorisága és minősége (Andrighetto és mtsai, 2012; Čehajić és Brown, 2010); a csoporttal való azonosulás intenzitása és módja (Noor, Brown és Prentice, 2008; Vollhardt és Bilali, 2015); a konfliktusoktól való időbeli és térbeli távolság (Rimé és mtsai, 2015); a jelenbeli csoportközi viszonyok és főleg a jelenben lévő konfliktus intenzitása (Roccas és mtsai, 2006; Schori-Eyal és mtsai, 2014); valamint olyan egyéni tényezők, mint az egyéni univerzális orientáció és a diszpozicionális empátia szintje (Vollhardt és mtsai, 2021a).

Egy ilyen befolyásoló tényező lehet az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések *kiterjedése*, azaz az összehasonlításban szereplő csoport(ok) köre. Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kiterjedése szerint beszélhetünk globális, regionális, konfliktusspecifikus és eseményspecifikus összehasonlító kollektív áldozati vélekedésekről (Szabó és mtsai, 2020; Vollhardt és mtsai, 2021a). A globális összehasonlítások a világon élő összes csoportra (pl. „Nincs a világon még egy olyan nép, amely annyit szenvedett volna, mint mi”), a regionális összehasonlítások az adott csoport szempontjából releváns régióra (pl. „Ebben a régióban más népek is hasonló szenvedésnek voltak kitéve, mint mi”), a konfliktusspecifikus összehasonlítások az adott konfliktusban érintett csoportokra (pl. „Bár mi katolikusok is sokat szenvedtünk, de a protestánsoknak összességében véve több mindent kellett kiállniuk”) és végül az eseményspecifikus pedig egy konkrét eseményben érintett csoportokra vonatkoznak (pl. „A Donbaszban zajló csata következtében az ukránok többet szenvedtek, mint az oroszok”).

Ez a felosztás hasonló ahhoz, amit Schori-Eyal és munkatársai (2014) vetettek fel, akik az izraeli zsidóság körében azonosították a viktimizáció különböző rétegeit. Az első réteg a zsidóság történelmi viktimizációja, amely a zsidók szenvedéseinek a története, és számos különböző eseményt és agresszort tartalmaz (azok az események, amelyekben a teljes történelme során a zsidó nép szenvedést élt át); a második réteg az izraeli–palesztin konfliktushoz kapcsolódó általános viktimizáció rétege, amely általánosan vonatkozik az izraeli–palesztin konfliktusra (azok az események, amelyekben az izraeli–palesztin konfliktus teljessége alatt a zsidó nép szenvedést élt át); és végül a harmadik réteg az eseményspecifikus viktimizáció, amely konkrét eseményekhez és azok értelmezéséhez kapcsolódik (Schori-Eyal és munkatársai tanulmányában például egy 2012 novemberében történt esemény, amikor mind a palesztinok, mind az izraeliek komoly csapásokat mértek egymásra).

Mind a kiterjedés szintjére vonatkozó elmélet (Vollhardt és mtsai, 2021a), mind a viktimizáció rétegeire vonatkozó elmélet (Schori-Eyal és mtsai, 2014) hangsúlyozza, hogy bár a szintek és rétegek egymástól függetlenül is megjelenhetnek, legtöbbször összekapcsolódnak egymással. Schori-Eyal és munkatársai (2014) vizsgálatában például az eseményektől távolabbi, általános rétegek hatásait a jelenbéli konfliktushoz kapcsolódó attitűdökre a szűkebb, konfliktusspecifikus viktimizáció rétegeivel kapcsolatos elgondolások közvetítették, míg Szabó és munkatársai (2020) vizsgálatában a regionális kollektív áldozati vélekedések hatásai a menekültválság megítélésére az eseményspecifikus kollektív áldozati vélekedéseken keresztül jelentek meg.

Az ÖKÁVK különböző változatai a csoportközi kontextus kiterjedésének különböző szintjeire vonatkoznak, így beszélhetünk globális, regionális, konfliktusspecifikus és eseményspecifikus változatokról. A kérdőív magyar fejlesztése során a globális és a regionális változatok kerültek kidolgozásra és tesztelésre (történt próbálkozás az eseményspecifikus változat létrehozására is, de ezt ebben a kéziratban nem mutatjuk be, mivel jellegetben más természetű, mint a globális és a regionális változatok, ld. Szabó, Vollhardt és Mészáros, 2020).

AZ ÖKÁVK

Az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések vizsgálatában sokáig gondot okozott, hogy nem álltak rendelkezésre megalapozott, érvényes és megbízható mérőeszközök az ilyen típusú vélekedések mérésére (Szabó, 2020). Az empirikus tanulmányokban szereplő mérések sok esetben mindössze néhány, a kutatók által írt állításból álltak, amelyek tartalmukban nem is voltak mindig következetesek. Az ÖKÁVK létrehozását ennek a helyzetnek a megoldása motiválta. A kérdőív első változatai Cohrs és munkatársai (2015), valamint Vollhardt és munkatársai (2016) tanulmányaiban jelentek meg. A kérdőív az első megjelenésétől fogva több módosításon ment keresztül, a kérdőív fejlesztésében jelen tanulmány szerzői aktívan részt vettek, így a magyar adatok nem adaptációs vizsgálatok keretében, hanem a kérdőív kidolgozásának folyamatában kerültek felvételre. Ennek egyrészt jelentősége van az általunk választott statisztikai eljárások szempontjából (feltáró faktorelemzés a megerősítő faktorelemzés mellett), valamint egy olyan következménye is van, hogy a mostani tanulmányban szereplő adatok egy része már közlésre került (ld. Fülöp és Kővágó, 2018; Szabó, 2020; Kővágó, 2020; Szabó, Vollhardt és Mészáros, 2020; Vollhardt és mtsai, 2021a). Jelen tanulmányban a kollektív áldozati vélekedések és a csoportközi változók közötti korrelációkat csak arra használjuk, hogy demonstráljuk a kérdőív magyar változatának érvényességét, és az egyik legfontosabb célunk az, hogy a mérőeszköz fejlesztésével kapcsolatos munka magyarul is elérhető legyen.

A magyar kontextusban a kérdőív két változata készült el: (1) 24 állításból álló globális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kérdőív és (2) 27 állításból álló regionális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kérdőív. Az (1) változat az exkluzív és inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket és a történelmi viktimizáció személyes fontosságát mérte; a (2) változat az exkluzív, az inkluzív és a lefelé történő összehasonlításokat, valamint a történelmi viktimizáció személyes fontosságát. A kérdőívek részletes bemutatására a tanulmány empirikus részében kerül sor, de előtte röviden bemutatjuk a magyar kontextust, valamint kitérünk azokra a csoportközi jelenségekre is, amelyek várhatóan kapcsolatot mutatnak a kollektív áldozati vélekedésekkel ebben a kontextusban.

A magyar kontextus

A magyar kollektív emlékezet kanonikus formájában egy olyan eseménysorozat, amelyben a kezdeti, dicsőséges történéseket a mohácsi csatavesztést követően egy szenvedésekkel teli történet váltja fel, amelyben a ritka diadalokat általában nagy veszteségek és áldozatok előzik meg és követik. Ezt a magyar kollektív emlékezetet [László \(2012\)](#) történelmi pályának nevezte el, és rámutatott ennek a történelmi pályának a hasonlóságára a [Bar-Tal és munkatársai \(2009\)](#) által bevezetett kollektív áldozati tudat fogalmával (ld. még [Vincze és munkatársai, 2021](#)). A negatív események közül is kiemelhető az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés, melynek következtében Magyarország elvesztette a területének és lakosságának jelentős részét ([Romsics, 1999](#)). Egy reprezentatív mintán nemrég elvégzett kutatás kimutatta, hogy a válaszadók túlnyomó többsége (85%) szerint a trianoni békeszerződés volt Magyarország legnagyobb tragédiája, és szinte a minta egésze (94%) szerint a békeszerződés alapvetően igazságtalan és túlzó volt a magyarokkal szemben ([Trianon 100 MTA – Lendület Kutatócsoport, 2020](#)).

A magyar kontextusban a kollektív áldozati vélekedések különböző típusai feltételezhetően befolyásolják a szomszédos országokkal kapcsolatos attitűdöket. Ezek az országok közvetlenül érintettek voltak a csoport legnagyobb tragédiájában, hiszen az elcsatolt területek és lakosság hozzájuk kerültek. Az ÖKÁVK érvényességi vizsgálataiban így több kérdés is szerepelt, amely a románokkal, szlovákokkal és ukránokkal kapcsolatos attitűdökre kérdezett rá. Az elméleti bevezetőben tárgyalt szakirodalmak alapján ugyanakkor feltételezhető az is, hogy a kollektív áldozati vélekedéseknek hatásuk van az olyan csoportokkal szembeni attitűdökre is, amelyek nem szerepelnek a csoport szenvedéseiről szóló narratívában. Az „áldozatból agresszor” és a „szenvedésből született altruizmus” dinamikában fontos szerepe van a történelmi analógiáknak. [Ghilani és munkatársai \(2017\)](#) mutatnak rá arra, hogy a történelmi analógiák – azaz a hasonlóság kiemelése egy múltbéli és egy jelenbéli esemény között – egyik funkciója a jelentésadás, értelmezés segítése. A magyar kontextusban a csoport viktimizációjával kapcsolatos képek rendszeresen megjelennek az Európai Unióval és a menekültekkel kapcsolatban. A menekültekkel kapcsolatos politikai diskurzusban több alkalommal is megjelentek olyan történelmi képek, mint például a török hódoltság és az 1956-os forradalom utáni magyar menekülthullám ([Szabó és mtsai, 2022](#)), az Európai Unió esetében pedig felmerült, hogy a működése hasonlóságot mutat a Szovjetunió működésével (pl. [Máthé, 2020](#); [Megyeri, 2022](#); [Nagy, 2021](#)). Azon túl, hogy a múlttal kapcsolatos kollektív áldozati vélekedések befolyásolják a múltbéli agresszorokkal kapcsolatos attitűdöket, és kiterjedhetnek más, az eredeti konfliktusokban nem érintett csoportokkal kapcsolatos attitűdökre, van egy általános hatásuk is a világgal kapcsolatos észlelési ítéletekre. A magyarhoz hasonló kontextusokban, ahol több agresszor különböző módokon okozott szenvedést a csoportnak hosszabb időn keresztül, kialakulhat egy általános bizalmatlanság a világ

irányába. A csoport tagjai megélhetnek egyfajta „ostromlott erőd” mentalitást (Bar-Tal és Antebi, 1992a, b), amelyben a világ egy igazságtalan, veszélyes helynek tűnik, amely állandó éberséget kíván a részükről. Ezt ragadja meg a veszélyes ideák kifejezés (*dangerous ideas*; Eidelson, 2013; Eidelson és Eidelson, 2003), amely a csoport felsőbbrendűségébe vetett hit mellett annak fenyegetettségére és kiszolgáltatottságára, valamint más csoportok megbízhatatlanságára és igazságtalanságára vonatkozó vélekedéseket foglal magában.

Összegezve, az ÖKÁVK érvényességi vizsgálataiban a kérdőív által mért konstruktumokat olyan jelenségekkel vetettük össze, amelyekről a magyar kontextusban feltételezhető, hogy kapcsolatot mutatnak az összehasonlító kollektív áldozati vélekedésekkel és a történelmi viktimizáció személyes fontosságával: a történelmi konfliktusban érintett csoportokkal kapcsolatos attitűdökkel, az Európai Unióval és a menekültekkel kapcsolatos attitűdökkel, valamint a veszélyes ideákkal.

Tanulmányunk célkitűzése és a vizsgálatok áttekintése

Tanulmányunk fő célkitűzése az volt, hogy megvizsgáljuk az ÖKÁVK magyar változatainak pszichometriai sajátosságait, továbbá az egyes összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kapcsolatát a csoportközi viszonyok szempontjából fontos változókkal. A tanulmányban összesen hét független minta adatait használtuk fel, amelyeket két nagyobb vizsgálatba rendeztünk: az első vizsgálat a Globális ÖKÁVK pszichometriai sajátosságaira és releváns változókkal való kapcsolatára (Minta 1, 2, 3 és 4), a második vizsgálat a Regionális ÖKÁVK pszichometriai sajátosságaira és releváns változókkal való kapcsolatára vonatkozik. (Minta 5, 6 és 7).

Minden vizsgálat hasonló eljárást követett. A vizsgálati személyek önként, anonim módon vettek részt, a vizsgálatban való részvételért nem kaptak anyagi kompenzációt. A vizsgálatok egy része online és papír-ceruza felületen is zajlott, más vizsgálatok adatgyűjtése kizárólag online történt. Az online és papír-ceruza kitöltések között nem voltak érdemi különbségek az ÖKÁVK leíró adataiban, így az adatokat összevonva kezeltük. A vizsgálati személyek az ÖKÁVK-t egy kérdőívcsomag keretében töltötték ki, amely tartalmazta a kérdőív mellett a kérdőív feltételezett korrelátumait (releváns csoportközi változók), kontroll változókat, valamint a demográfiai kérdéseket. Az ÖKÁVK általában a kérdőívcsomag elején került felvételre. A kérdőívcsomagok több változót tartalmaztak, mint amelyet a jelen tanulmányban bemutatunk, az itt nem ismertetett változóknak nem volt jelentősége a kérdőív érvényességét illetően.

Minden vizsgálat esetében bemutatjuk a vizsgálatban részt vevő személyek demográfiai jellegzetességeit, majd az elvégzett statisztikai próbák eredményeit. A leíró adatok vizsgálatát követően az első két vizsgálat sorozat esetében a módszertani ajánlásoknak (Cabrera-Nguyen, 2010; Van Prooijen és Van Der Kloot, 2001; Worthington és Whittaker, 2006) megfelelően a mintákat véletlenszerűen két részre bontottuk, és az egyik részen feltáró, a másik részen megerősítő faktorelemzést végeztünk. A feltáró faktorelemzések során több módszert használtunk annak érdekében, hogy megállapítsuk a kinyert faktorok számát: a „saját érték > 1” szabályt; a könyökszabályt és a párhuzamos elemzést (Horn, 1965). A megerősítő faktorelemzések elvégzése során több lehetséges modellt is összehasonlítottunk. A modellek illeszkedésének megítéléséhez több kritériumot használtunk: χ^2 , ami ideális esetben nem szignifikáns ($P > 0,05$); χ^2/df érték, amelynél az 5 alatti értékek tekinthetők elfogadhatónak, a 2 alatti értékek pedig jónak; CFI (Comparative Fit Index), amelynek 0,90 fölötti értékei elfogadhatók, és 0,95 fölötti értékei tekinthetők jó illeszkedésnek; TLI (Tucker-Lewis Index), amelynek 0,90 fölötti értékei

elfogadhatók, és 0,95 fölötti értékei tekinthetők jó illeszkedésnek; RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), amelynek 0,08 alatti értékei elfogadhatók, és 0,05 alatti értékei jók; és SRMR (Standardized Root Mean Squared Residual), amelynek 0,06 alatti értékei elfogadhatók (Beauducel és Wittmann, 2005; Heene és mtsai, 2011; Hu és Bentler, 1999). A kinyert faktorok belső konzisztenciáját a Cronbach-alfa mutató segítségével vizsgáltuk. Az adatelemzés utolsó lépéseként bemutatjuk az adott kérdőívváltozat kapcsolatát releváns csoportközi változókkal. Fontos megjegyezni, hogy ezek a csoportközi változók egy vizsgálaton belül különböző mintákhoz tartoztak, így nem minden vizsgálati személy töltött ki minden mérést. Az ÖKÁVK és ezen változók kapcsolatát bemutató táblázatokban (4. táblázat és 7. táblázat) pontosan közöljük, hogy melyik változó melyik mintában került mérésre, és összesen hány fő válaszolt az adott kérdésekre. Az adatelemzést az IBM SPSS 25.0 verziójával és az R statisztikai program 4.2.1. verziójával végeztük el.

VIZSGÁLAT 1: A GLOBÁLIS ÖKÁVK SZERKEZETE, ÉRVÉNYESSÉGE (MINTA 1-4)

Módszerek

Részvevők és a vizsgálat menete. A magyar csoport kollektív viktimizációjára vonatkozó Globális ÖKÁVK-t összesen négy független mintán vizsgáltuk (Minta 1, Minta 2, Minta 3, Minta 4). A kérdőívet összesen 1065 fő töltötte ki. A vizsgálati személyek átlagos életkora 29,99 év ($SD = 12,58$) volt. 442 férfi és 613 nő töltötte ki a kérdőívet (egy fő nem válaszolt a kérdésre). A vizsgálati személyek közül 388-an Budapesten laktak, 226-an megyeszékhelyeken, 298-an városban és 142-en faluban (két fő nem válaszolt erre a kérdésre). Az iskolai végzettség szempontjából 26 fő legmagasabb végzettsége általános iskola volt, 28 fő szakközépiskolai, szakmunkás végzettséggel rendelkezett, 527 fő középiskolai érettségivel, 212 fő BA egyetemi diplomával, 240 fő MA vagy magasabb egyetemi végzettséggel (24 fő nem válaszolt a kérdésre). A bal-jobb politikai orientációt egy 11-fokú skála segítségével mértük, amelyen a 0 = bal oldalt és a 10 = jobb oldalt jelentette, ezen a skálán a teljes minta átlaga 5,53 volt ($SD = 2,27$). Az életkori átlagokat, nemi eloszlást és a politikai orientációt az egyes mintákra részletezve is bemutatjuk az 1. táblázatban. Az adatok elemzése során csak azoknak a vizsgálati személyeknek a válaszait vettük figyelembe, akiknek a Globális ÖKÁVK-ban nem volt hiányzó válaszuk (összesen 21 vizsgálati személy adatait távolítottuk el az adattáblából, megmaradt $N = 1044$).

A vizsgálat során a Globális ÖKÁVK érvényességét olyan változókkal vizsgáltuk, amelyek a szakirodalom és a magyar kontextus alapján feltételezhetően kapcsolatot mutatnak a kollektív áldozati vélekedésekkel. Ahogy azt az elméleti bevezetőben már bemutattuk, az exkluzív kollektív áldozati vélekedések esetében feltételezhető, hogy traumatizált világgéphez vezetnek (*shattered assumptions*; szó szerinti fordításban „összetört feltételezések”, ld. Janoff-Bulman, 1992), a vélt agresszorokkal kapcsolatos negatív csoportközi attitűdökhöz és az eredeti konfliktusban nem érintett csoportokkal szembeni negatív attitűdökhöz, valamint az empátia hiányához („áldozatból agresszor” kör). Az inkluzív kollektív áldozati vélekedések esetében feltételezhető, hogy a külső csoportok, köztük a vélt agresszorok felé irányuló pozitívabb attitűdökkel járnak együtt (pl. empátia, perspektívaelfelvétel, szolidaritás). Ezeket a várakozásokat a következő konkrét hipotézisekben fogalmaztuk meg:

1. táblázat. A vizsgálati minták demográfiai adatai

	Globális ÖKÁVK				Regionális ÖKÁVK		
	Minta 1 (<i>N</i> = 207)	Minta 2 (<i>N</i> = 285)	Minta 3 (<i>N</i> = 97)	Minta 4 (<i>N</i> = 466)	Minta 5 (<i>N</i> = 177)	Minta 6 (<i>N</i> = 372)	Minta 7 (<i>N</i> = 311)
Nemi eloszlás	113 férfi, 94 nő	86 férfi, 199 nő	39 férfi, 58 nő	204 férfi, 262 nő	57 férfi, 118 nő	123 férfi, 249 nő	133 férfi, 175 nő
Életkor	23,94 (6,33)	30,53 (12,46)	33,83 (15,26)	31,56 (13,26)	–	33,08 (14,69)	27,85 (10,45)
Politikai orientáció	5,56 (2,18)	5,18 (2,25)	5,26 (2,18)	5,79 (2,30)	–	4,22 (1,46)	3,93 (1,34)

Megjegyzések: A politikai orientáció 11-fokú skálán lett mérve, ahol 0 = baloldali, 10 = jobboldali. A nem válaszolók miatt előfordul a táblázatban, hogy az összesített *N* nem egyezik a válaszadók összes számával egy szempontban (pl. nemi eloszlás). A Minta 5-ben a vizsgálati személyeket nem kérdeztük az életkorukról és a politikai orientációjukról.

- H1: A globális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni a világ veszélyességére vonatkozó észlelésekkel (veszélyes ideák; a világ igazságosságába vetett alacsony hit; a világ veszélyességének észlelése; kollektív szorongás), míg a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedések nem.
- H2: A globális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni a történelmi konfliktusban érintett szlovák nemzeti csoporttal szembeni negatív attitűdökkel (érzelmi hőmérő; bizalmatlanság; társas távolság igénylése; kollektív büntudat igénylése; a konfliktus észlelt lezáratlansága), míg a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedések nem.
- H3: A globális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni a történelmi konfliktusban nem érintett csoportokkal (romák, Európai Unió) szembeni negatív attitűdökkel (érzelmi hőmérő Európai Unió; romaellenesség), míg a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedések a pozitívabb attitűdökkel.

Eszközök. A mérőeszközök többségében a válaszadáshoz egy olyan 7-fokú skálát használtunk, amelyben az 1 – Egyáltalán nem értek egyet és a 7 – Teljes mértékben egyetért jelentéssel bírt. A válaszadáshoz használt skálát csak azoknál a mérőeszközöknél részletezzük, ahol nem így jártunk el.

Globális ÖKÁVK. A globális kollektív áldozati vélekedések mérésére alkalmas kérdőív 24 állításból állt, amelyek közül 8-8 állítás mérte a globális exkluzív kollektív áldozati vélekedéseket (pl. „Nincs még egy olyan csoport, amelynek a magyarokhoz hasonló megpróbáltatásokat kellett volna átélnie”), a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket (pl. „A világ más népei is hasonlóan sokat szenvedtek, mint mi, magyarok”) és a történelmi viktimizáció személyes fontosságát (pl. „Fontos a számomra, hogy a magyarok szenvedéstörténeteit megőrizzük az emlékezetünkben, és továbbadjuk a következő generációknak”). A teljes kérdőívet az **1. melléklet**ben közöljük.

A világra vonatkozó észlelési ítéletek. Az érvényességvizsgálat során mérésre kerülő változók első csoportja a világ észlelésére vonatkozott. A *Veszélyes Ideákat* (Eidelson és Eidelson, 2003; Eidelson, 2013) az Individual-Group Belief Inventory (IGBI) egy rövid változatával mértük. Ez a rövid változat összesen kilenc állítást tartalmazott, amelyek a csoport észlelt fenyegetettségére (pl. „Magyarországnak állandóan éberem kell figyelnie a rá leselkedő veszélyekre”), a csoporttal szembeni észlelt igazságtalanságra (pl. „Más csoportok gyakran igazságtalanul bánnak Magyarországgal”) és a csoport kiszolgáltatottságára (pl. „Magyarország sorsa más csoportok kezében van”) vonatkoztak. Ezekben a veszélyes ideákban közös, hogy mind potenciálisan csoportközi konfliktusokhoz vezet. A veszélyes ideákat mérő állításokat egy változóban összegeztük ($\alpha = 0,86$). Az *Igazságos Világba Vetett Hitet* Dalbert és munkatársai (1987) nyomán hat állítással mértük (pl. „Az gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely). A vizsgálati személyeknek az egyes állításokkal kapcsolatos egyetértését egy olyan 6-fokú Likert-skála segítségével kellett jeleznie, ahol az 1 – Egyáltalán nem értek egyet és a 6 – Teljes mértékben egyetérték jelentéssel bírt. Az igazságos világba vetett hitet mérő állításokat egy változóban összegeztük ($\alpha = 0,78$). A *Világ Észlelt Veszélyességét* három általunk kidolgozott állítással mértük (pl. „A világ tele van fenyegetésekkel”), melyeket egy változóban összegeztünk ($\alpha = 0,86$). A *Kollektív Szorongást* Wohl és munkatársaitól (2010) adaptált öt állítással mértük (pl. „Aggódom Magyarország jövőjéért”), melyeket ugyancsak egy változóban összegeztünk ($\alpha = 0,83$).

A történelmi konfliktusban érintett csoportokkal kapcsolatos negatív vélekedések. A szlovák nemzeti csoporttal kapcsolatos negatív vélekedéseket hét állítással mértük. Három állítás vonatkozott a szlovákoktól való társas távolság igényére (pl. „Kényelmetlenül érezném magam, ha egy szlovák emberrel kellene beszélnem”), három állítás vonatkozott a szlovákokkal kialakult történelmi konfliktus észlelt lezáratlanságára (pl. „Tartok tőle, hogy a közeljövőben valamilyen konfliktus alakul ki a magyarok és a szlovákok között”), és egy állítás a szlovák csoporttal szembeni bizalmatlanságra („A szlovák csoportnak csak kevés tagja megbízható”). A szlovák csoporttal kapcsolatos negatív vélekedéseket mérő állításokat egy változóban összegeztük ($\alpha = 0,74$). Arra kértük továbbá a vizsgálati személyeket, hogy egy 100-fokú érzelmi hőmérő segítségével jelezzék, hogy mennyire pozitívak az érzéseik a szlovák csoport irányába. A skálán a 0 – nagyon negatív, a 100 – nagyon pozitív jelentéssel bírt (Haddock és mtsai, 1993).

A történelmi konfliktusban érintett csoportokkal kapcsolatos negatív vélekedéseket mértük továbbá egy általánosabb mérőeszközzel is. A *Kollektív Büntudat Elvárása Más Csoportok Részéről* egy öt állításból álló alskála, amely eredetileg a Kollektív Büntudat Skála része (Branscombe és mtsai, 2004; magyarra adaptálta Csertő és mtsai, 2016). Az állítások arra vonatkoznak, hogy a vizsgálati személy mennyire gondolja úgy, hogy azoknak a csoportoknak, amelyek a magyarokkal szemben agressziót követtek el a múltban, büntudatot kell érezniük ezzel kapcsolatban, és jóvátételt kell nyújtaniuk (pl. „Más csoportok, melyek a magyar csoport kárára jutottak előnyökhöz, tartoznak nekünk”). A vizsgálati személyeknek az egyes állításokkal kapcsolatos egyetértését egy olyan 8-fokú Likert-skála segítségével kellett jeleznie, ahol az 1 – Egyáltalán nem értek egyet és a 8 – Teljes mértékben egyetértek jelentéssel bírt. A kollektív büntudat elvárását mérő állításokat egy változóban összegeztük ($\alpha = 0,85$).

A történelmi konfliktusokban nem érintett csoportokkal kapcsolatos negatív vélekedések. Az Európai Unióval kapcsolatban arra kértük a vizsgálati személyek egy részét, hogy egy érzelmi hőmérő segítségével fejezzék ki, hogy mennyire pozitívak az érzéseik az Európai Unió irányába (0 – nagyon negatív, 100 – nagyon pozitív). A romákkal kapcsolatos előítéletességet egy 17 állításból álló kérdőívvel mértük, amelyet korábbi kutatásokban (Csepeli és mtsai, 1998; Enyedi és mtsai, 2006) alkalmazott mérőeszközök alapján állítottunk össze. Bár a kérdőív alapvetően több dimenzióban képes mérni a romákkal kapcsolatos előítéletességet (ld. Szabó, 2020; Kővágó, 2020), mi ebben a kutatásban az egyszerűbb átláthatóság érdekében a 17 állítást együtt kezeltük (pl. „A bűnözési hajlam a cigányok vérében van”; $\alpha = 0,88$). A változón elért magasabb értékek azt jelentették, hogy a vizsgálati személy előítéletes a romákkal szemben.

Etikai vonatkozások

A kutatást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás-etikai Bizottsága 2016/272, 2017/188, 2018/110, 2019/238 iktatási számokkal hagyta jóvá. A kutatás megkezdése előtt a résztvevők tájékoztatáson alapuló hozzájárulásukat adták a részvételhez és az adatok kutatási célra történő felhasználásához. A résztvevők tájékoztatást kaptak a kutatás céljairól, továbbá arról, hogy a kutatásban való részvételüket bármikor megszakíthatják, és lehetőségük volt arra is, hogy az egyes kérdéseket megválaszolatlanul hagyják. Végül olyan elérhetőséget is megadtunk számukra, amelyen keresztül esetleges kérdéseikkel, észrevételeikkel elérték a kutatás vezetőjét.

Eredmények és megvitatás

Az adatelemzés első lépéseként megvizsgáltuk a Globális ÖKÁVK állításainak eloszlását. A ferdeség és a csúcosság esetében a szakirodalom általában a ± 2 értéket fogadja el a normális eloszlás mutatójaként (Gravetter és Wallnau, 2014). A kollektív áldozati vélekedéseket mérő kérdőív minden tétele ebben a ± 2 tartományban volt. A hagyományos egyváltozós normalitás-tesztek (Kolmogorov–Smirnov- és Shapiro–Wilk-teszt) ugyanakkor az összes változó esetében a normalitás sérülését jelezték. A normalitás sérülésének azért van jelentősége, mert befolyásolja a megerősítő faktorelemzésnél használt becslési eljárás kiválasztását.

A minta véletlenszerű kettéosztását követően a minta első felére ($N = 522$) feltáró faktorelemzést végeztünk el (a legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás, hegyesszögű forgatás). Az adatok faktorelemzésben való alkalmazhatóságát Bartlett-féle szfericitásteszttel, valamint Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) mutatóval vizsgáltuk. A feltáró faktorelemzés mindkét mutató alapján elvégezhető volt (KMO = 0,92, Bartlett-féle $\chi^2 < 0,001$). A párhuzamos elemzés, a sajátérték és a könyökábra alapján három faktort kaptunk, melyek a teljes szórás 49,52%-át magyarázták. A 2. táblázat bemutatja a feltáró faktorelemzés eredményét. A feltáró faktorelemzés azt mutatta, hogy a kérdőív állításai három nagyobb faktorba rendeződtek, amelyek egyeztek a kérdőív kialakítása során számításba vett elméleti konstruktumokkal, azaz a globális exkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel, a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel és a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontosságával. Összesen öt olyan állítás volt, amely bizonyos szempontból problematikusnak bizonyult (Field, 2018): két állítás alacsony faktorsúlyt mutatott a saját faktorában ($< 0,40$), három állítás faktorsúlya egyik faktorban sem érte el a 0,3 értéket. Az 1. mellékletben, ahol a teljes Globális ÖKÁVK-t közöljük, dőlttel kiemeltük azokat az állításokat, amelyek a feltáró faktorelemzés alapján valóban a saját faktorjukba rendeződnek.

A minta másik felére ($N = 522$) megerősítő faktorelemzést végeztünk el. Figyelembe véve azt, hogy a kérdőív állításaira adott válaszok nem mutattak normális eloszlást, a legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás robusztus változatát (MLM, ld. Savalei és Rosseel, 2022; Satorra és Bentler, 1994) választottuk. Az MLM mint becslési eljárás az R statisztikai programban úgy érhető el, hogy az alapbeállításaként („default”) használt ML („maximum likelihood”) becslési eljárás helyett a becslési eljárást („estimator”) MLM-re kell változtatni.

Összesen négy modellt teszteltünk: (1) Modell 1: egy faktorból álló modell, amelyben a kérdőív összes állítása egy faktort alkot; (2) Modell 2: két faktorból álló modell, amelyben az exkluzív és inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket mérő állítások egy faktort alkotnak (összehasonlító vélekedések), és külön faktorként jelenik meg a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontossága, a faktorok korrelálhatnak egymással; (3) Modell 3: három faktorból álló modell, amelyben 8-8 állítás méri az exkluzív és az inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket, és szintén nyolc állítás a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontosságát, a faktorok korrelálhatnak egymással; (4) Modell 4: három faktorból álló modell, amelyben a feltáró faktorelemzés alapján alacsony faktorsúlyt mutató állítások nem szerepelnek a modellben, a faktorok korrelálhatnak egymással. Az egyes modellek esetében kapott illeszkedési mutatókat a 3. táblázatban mutatjuk be. Az egyfaktoros modell illeszkedési mutatói voltak a legalacsonyabbak, a háromfaktoros modell mutatói pedig a legjobbak. A hagyományosan elfogadott illeszkedési mutatók alapján az alacsony faktorsúlyt mutató állításoktól megtisztított háromfaktoros modell (4) elfogadható, de közel sem tökéletes illeszkedést mutat.

2. táblázat. A Globális Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőívre elvégzett feltáró faktorelemzés eredménye

	Globális exkluzív áldozati tudat	Személyes fontosság	Globális inkluzív áldozati tudat
Exkluzív 4	0,90	0,07	-0,03
Exkluzív 1	0,87	0,01	0,01
Exkluzív 5	0,82	-0,07	0,03
Exkluzív 2	0,81	-0,07	0,05
Exkluzív 7	0,69	0,09	0,00
Exkluzív 3	0,57	-0,03	-0,05
Exkluzív 8	0,55	-0,03	0,00
Exkluzív 6	0,46	0,01	-0,01
Fontosság 7	-0,02	0,82	0,01
Fontosság 1	0,11	0,78	0,09
Fontosság 6	0,02	0,69	0,03
Fontosság 2	-0,17	0,68	-0,05
Fontosság 3	0,03	0,62	0,02
Fontosság 4	0,15	0,59	0,01
Fontosság 5	-0,12	0,53	-0,10
Inkluzív 5	-0,05	0,01	0,88
Inkluzív 4	-0,01	-0,01	0,65
Inkluzív 6	-0,12	0,04	0,63
Inkluzív 3	-0,16	-0,05	0,55
Inkluzív 1	0,19	0,05	0,37
Inkluzív 2	0,20	0,14	0,34
Inkluzív 7	-0,18	0,02	0,03
Inkluzív 8	-0,18	-0,05	0,10
Fontosság 8	-0,13	0,17	-0,07
Sajátérték	7,931	2,676	1,278
Magyarázott variancia	33,05%	11,15%	5,3%

3. táblázat. A Globális Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőívre elvégzett megerősítő faktorelemzésben használt modellek illeszkedési mutatói

Modell	χ^2 (df)	CFI	TLI	RMSEA [90% CI]	SRMR
Modell 1	2126,148 (252)	0,611	0,574	0,119 [0,115, 0,124]	0,124
Modell 2	1239,181 (251)	0,795	0,774	0,087 [0,083, 0,091]	0,092
Modell 3	870,069 (249)	0,871	0,857	0,069 [0,065, 0,074]	0,086
Modell 4	467,182 (149)	0,920	0,908	0,064 [0,058, 0,070]	0,061

A további elemzések során az összes állítást figyelembe véve képeztünk három változót: globális exkluzív összehasonlító kollektív áldozati vélekedések ($\alpha = 0,90$), globális inkluzív összehasonlító kollektív áldozati vélekedések ($\alpha = 0,80$) és a történelmi viktimizáció személyes fontossága ($\alpha = 0,85$). A lentebb közölt korrelációs elemzéseket elvégeztük a rövidített

változókkal is (négy állításból álló inkluzív kollektív áldozati vélekedések és hét állításból álló történelmi viktimizáció személyes fontossága), de a korrelációs együtthatók minden esetben ugyanabba az irányba mutattak.

A három faktor korrelációi a következőképpen alakultak: a globális exkluzív kollektív áldozati vélekedések negatívan korreláltak a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel ($r = -0,49, P < 0,001$) és pozitívan a történelmi viktimizáció személyes fontosságával ($r = 0,48, P < 0,001$), a globális inkluzív kollektív áldozati vélekedések negatív korrelációt mutattak a történelmi viktimizáció személyes fontosságával ($r = -0,18, P < 0,001$). A korrelációs együtthatók erőssége azt mutatja, hogy egymással együtt járó, de külön faktorokról van szó.

A 4. táblázat mutatja a globális összehasonlító kollektív áldozati vélekedésekre vonatkozó leíró statisztikákat és a csoportközi viszonyok szempontjából releváns változók közötti korrelációs együtthatókat. Az exkluzív áldozati vélekedések pozitívan korreláltak a világ veszélyességére és a saját csoport fenyegetettségére vonatkozó elképzelésekkel (kivéve a kollektív szorongást), a történelmi konfliktusban érintett csoportokkal szembeni negatív előítéletekkel és a kollektív büntudat elvárásával, valamint a saját kisebbségi csoporttal szembeni előítéletességgel. A várakozásokkal ellentétben az exkluzív áldozati vélekedések pozitív korrelációt mutattak a világ igazságosságába vetett hittel, részben cáfolva ezzel az első hipotézist.

Az inkluzív globális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések nem mutattak kapcsolatot a világgal kapcsolatos vélekedésekkel. Az inkluzív áldozati vélekedéseken elért magasabb

4. táblázat. A Globális ÖKÁVK korrelációi a csoportközi viszonyok szempontjából releváns változókkal

	Exkluzív kollektív áldozati vélekedések	Inkluzív kollektív áldozati vélekedések	Történelmi viktimizáció személyes fontossága
Világgal kapcsolatos vélekedések			
Veszélyes ideák ¹	0,50**	-0,12	0,39**
Igazságos világba vetett hit ²	0,21**	-0,11	0,07
A világ észlelt veszélyessége ²	0,26**	-0,11	0,22**
Kollektív szorongás ¹	-0,02	-0,09	-0,17*
Történelmi agresszorokkal kapcsolatos vélekedések			
Érzelmi hőmérő Szlovákia ³	-0,21*	0,21*	-0,14
Szlovák csoporttal kapcsolatos negatív vélekedések ³	0,36**	-0,09	0,40**
Kollektív büntudat elvárása ³	0,55**	-0,18	0,57**
Más csoportokkal kapcsolatos vélekedések			
Roma előítéletesség ⁴	0,44**	-0,23**	0,32**
Érzelmi hőmérő EU ³	-0,15	0,16	-0,28**
<i>M</i>	2,72	4,44	3,78
<i>SD</i>	1,39	1,16	1,33

Megjegyzések: * $P < 0,05$, ** $P < 0,01$. ¹ Minta 1 $N = 207$; ² Minta 2 $N = 286$; ³ Minta 3 $N = 97$; ⁴ Minta 4 $N = 466$

pontszámok ugyanakkor együtt jártak a szlovákok és a romák irányába mutatott pozitívabb viszonyulásokkal. A történelmi viktimizáció személyes fontossága a legtöbb esetben hasonló irányú kapcsolatokat mutatott a mért változókkal, mint az exkluzív áldozati vélekedések. A történelmi viktimizáció személyes fontossága egyúttal együtt járt az Európai Unióval szembeni negatívabb érzelmi viszonyulással és a csoport erejébe vetett hittel (negatív korreláció a kollektív szorongással).

A Globális ÖKÁVK feltáró faktorelemzése olyan három faktorból álló szerkezetet mutatott, amelyben az exkluzív áldozati vélekedéseket, az inkluzív áldozati vélekedéseket és a történelmi viktimizáció személyes fontosságát mérő állítások rendeződtek külön faktorokba. Az áldozati vélekedések és a történelmi viktimizáció személyes fontossága a várankozásoknak megfelelő kapcsolatot mutatott a csoporton belüli és csoportközi viszonyulásokat mérő változókkal. Eredményeink megerősítették azt a szakirodalmi várankozást, amely szerint az exkluzív kollektív áldozati vélekedések a konfliktusokat elmélyítő jelenségekkel járnak együtt, míg az inkluzív kollektív áldozati vélekedések a csoportközi viszonyok szempontjából pozitívabb változókkal. A megfogalmazott hipotézisekkel kapcsolatban az mondható el, hogy a H1 részben érvényesült, a H2 érvényesült, a H3 érvényesült.

Az ÖKÁVK regionális változatát tesztelő második vizsgálat hasonló logikát követett, mint az első vizsgálat. A második vizsgálat azon túl, hogy az állítások nem globálisan („a világon egy csoport sem...”), hanem regionálisan lettek megfogalmazva („Kelet-Közép-Európában egy csoport sem...”), három tényezőben tartalmazott előrelépést az első vizsgálathoz képest: (1) a kérdőívnek ez a változata tartalmazott olyan állításokat, amelyek alkalmasak a lefelé történő összehasonlítások mérésére, (2) a felvett kérdőívcsomagok több olyan mérést tartalmaztak, amelyek pozitív csoportközi kimenetekre vonatkoztak, ezzel tesztelhetővé téve az inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a pozitív csoportközi kimeneteket mérő változók kapcsolatára vonatkozó feltevéseket, és (3) a kérdőívcsomagokban olyan csoportokkal szembeni attitűdökre is rákérdeztünk, amelyek nem voltak érintettek a csoport történelmi konfliktusaiban. A (2) pontnak azért van jelentősége, mert a szakirodalom (Szabó, 2020; Vollhardt, 2012; Vollhardt és mtsai, 2021a) alapján feltételezhető, hogy az inkluzív áldozati vélekedések elsősorban olyan pozitív változókkal járnak együtt, mint például a perspektívaelfogadás, empátia és segítőkész szándék, amelyek nem kerültek mérésre az első vizsgálatban. A (3) pont segítségével vizsgálni tudtuk azt is, hogy a kollektív áldozati tudatnak van-e az eredeti konfliktusban érintett csoportokon túlmutató jelentősége, kihatnak-e az áldozati vélekedések a jelenben releváns csoportközi helyzetek értelmezésére.

VIZSGÁLAT 2: A REGIONÁLIS ÖKÁVK SZERKEZETE, ÉRVÉNYESÉGE (MINTA 5–7)

Módszerek

Résztevők és a vizsgálat menete. A magyar csoport kollektív viktimizációjára vonatkozó Regionális ÖKÁVK-t összesen három független mintán vizsgáltuk (Minta 5, Minta 6, Minta 7). A kérdőívet összesen 860 fő töltötte ki. A vizsgálati személyek átlagos életkora 30,83 év ($SD = 13,23$) volt. 313 férfi és 542 nő töltötte ki a kérdőívet (öt fő nem válaszolt a kérdésre). A vizsgálati személyek közül 166-an Budapesten laktak, 360-an megyeszékhelyeken, 216-an városban és 100-an faluban (18 fő nem válaszolt erre a kérdésre). Az iskolai végzettség

szempontjából 27 fő legmagasabb végzettsége általános iskola volt, 86 fő szakközépiskolai, szakmunkás végzettséggel rendelkezett, 305 fő középiskolai érettségivel, 259 fő BA egyetemi diplomával, 180 fő MA vagy magasabb egyetemi végzettséggel (három fő nem válaszolt a kérdésre). A bal-jobb politikai orientációt egy 7-fokú skála segítségével mértük, amelyen az 1 = baloldalt és a 7 = jobboldalt jelentette, ezen a teljes minta átlaga 4,09 volt ($SD = 1,41$). Az életkori átlagokat, nemi eloszlást és a politikai orientációt az egyes mintákra részletezve is bemutatjuk az *1. táblázatban*. Az adatok elemzése során csak azoknak a vizsgálati személyeknek a válaszait vettük figyelembe, akiknek a Regionális ÖKÁVK-ban nem volt hiányzó válaszuk (összesen 37 vizsgálati személy adatait távolítottuk el az adattáblából, megmaradt $N = 823$).

A vizsgálat során a Regionális ÖKÁVK érvényességének mérésére olyan más változókat használtunk, amelyek esetében a szakirodalom alapján feltételezhető, hogy a különböző típusú kollektív áldozati vélekedésekkel kapcsolatot mutatnak. Az exkluzív kollektív áldozati vélekedésekről azt feltételeztük, hogy a külső csoportok iránti negatív viszonyulásokkal mutatnak majd kapcsolatot, míg az inkluzív kollektív áldozati vélekedésekről azt, hogy a külső csoportok iránti pozitív viszonyulásokkal. A lefelé történő összehasonlításokkal kapcsolatban nem foglalmaztunk meg egyértelmű elvárásokat, de azt feltételeztük, hogy a korrelátumai inkább fognak egyezni az inkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel, szemben az exkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel. Ezeket a várakozásokat a következő konkrét hipotézisekben foglalmaztuk meg:

- H1a: A regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni a történelmi konfliktusban érintett románokkal és szlovákokkal szembeni negatív attitűdökkel (magasabb neheztlés), míg a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások nem.
- H1b: A regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások együtt fognak járni a történelmi konfliktusban érintett románokkal és szlovákokkal szembeni pozitív attitűdökkel (nagyobb szándék a megbékélésre, a kapcsolat rendezésére), míg a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések nem.
- H2: A regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni a trianoni békeszerződés előtti magyar országhatárok visszaállításának a támogatásával, míg a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások nem.
- H3a: A regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések együtt fognak járni az Európai Unióval és a menekültekkel kapcsolatos negatív attitűdökkel, míg a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások nem.
- H3b: A regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások együtt fognak járni az Európai Unióval és a menekültekkel kapcsolatos pozitív attitűdökkel, míg a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések nem.

Eszközök. A mérőeszközök többségében a válaszadáshoz egy olyan 7-fokú skálát használtunk, amelyben az 1 – Egyáltalán nem értek egyet és a 7 – Teljes mértékben egyetért jelentéssel bírt. A válaszadáshoz használt skálát csak azoknál a mérőeszközöknél részletezzük, ahol nem így jártunk el.

Regionális ÖKÁVK. A regionális kollektív áldozati vélekedések mérésére alkalmas kérdőív 27 állításból állt, amelyek közül 8-8 állítás mérte a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedéseket (pl. „Kelet-Közép-Európában nincs még egy olyan nép, amelynek a magyarokhoz hasonló megpróbáltatásokat kellett volna átélnie”), a regionális inkluzív kollektív áldozati

vélekedéseket (pl. „Más kelet-közép-európai országok népei is szenvedtek annyit, mint amennyit a magyarok”) és a történelmi viktimizáció személyes fontosságát (pl. „Fontos a számomra, hogy a magyarok szenvedéstörténeteit megőrizzük az emlékezetünkben és továbbadjuk a következő generációknak”). Három állítással mértük a lefelé történő összehasonlításokat (pl. „Vannak olyan népek Kelet-Közép-Európában, amelyek sokkal többet szenvedtek, mint a magyarok”). A teljes kérdőívet a 2. mellékletben közöljük.

A történelmi konfliktusban érintett csoportokkal kapcsolatos negatív vélekedések. A románokkal és szlovákokkal kapcsolatban négy-négy állítás segítségével mértük a neheztelést a románok és a szlovákok irányába (pl. „Nagy fokú ellenszenvet érzek a románok/szlovákok iránt”; $\alpha = 0,87$ mindkét csoport esetében; Vollhardt és mtsai, 2014), és öt-öt állítás segítségével mértük a megbékélés szándékát a románokkal és a szlovákokkal (pl. „Szeretném, ha enyhülne a feszültség a magyarok és a románok/szlovákok között”; $\alpha = 0,85$ a románok esetében és $0,86$ a szlovákok esetében; Shnabel és mtsai, 2009). A Krím félszigettel kapcsolatban 2014-ben kirobbant konfliktus nyomán két állítást tettünk fel a vizsgálati személyeknek, amelyek Kárpátalja visszacsatolására vonatkoztak, ezzel a Trianon előtti határok részleges revíziójára („Ha nem változik a helyzet, el kellene gondolkodnunk Kárpátalja visszavételéről” és „Ha nem változik a helyzet, kezdeményezni kellene Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz”; $r = 0,90$, $P < 0,01$).

A történelmi konfliktusokban nem érintett csoportokkal kapcsolatos negatív vélekedések. A menekültekkel kapcsolatos attitűdöket a vizsgálathoz tartozó mindhárom mintában mértük, a Minta 5-ben 20, a Minta 6-ban 27 és a Minta 7-ben négy általunk kidolgozott kérdés segítségével. A kérdésekre mindhárom mintában feltáró faktorelemzést végeztünk (legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás, hegyesszögű forogtatás), amely a Minta 5-ben a pozitívan és negatívan megfogalmazott állításokat rendezte külön faktorba (négy pozitív állítás, pl. „Úgy próbálom jobban megérteni a menekültek helyzetét, hogy elképzelem a dolgokat az ő szemszögükből”; $\alpha = 0,94$; 16 negatív állítás, pl. „A menekültek közül sokan veszélyes emberek”; $\alpha = 0,96$). Ugyanez az elemzés a Minta 6-ban négy faktort különített el: nyolc állítás mérte a menekültek irányába mutatott empátiát és perspektíva felvételt (pl. „Együttérzek a menekültekkel”; $\alpha = 0,92$), nyolc állítás mérte a menekültekkel kapcsolatos helyzet észlelt veszélyességét (pl. „A menekültek közül sokan veszélyes emberek”; $\alpha = 0,90$), hat állítás mérte olyan valós intézkedések támogatását, mint például a kerítés építése (pl. „Egyetértek a kerítés szükségességével Magyarország határain”; $\alpha = 0,90$) és három állítás mérte a menekülteknek nyújtott személyes segítség szándékát (pl. „Aktívan részt veszek a menekültek segítésében”; $\alpha = 0,77$). A Minta 7-ben szereplő négy állítás egy faktorba rendeződött, amely a szíriai menekültek befogadásával kapcsolatos attitűdöket mérte (pl. „Támogatom, hogy több szíriai menekültet engedjenek be Magyarországra”; $\alpha = 0,99$). Az Európai Unióval kapcsolatos attitűdöket 11 általunk kidolgozott állítással mértük. Ezek vegyesen tartalmaztak mind pozitív, mind negatív állításokat. Egy feltáró faktorelemzés (a legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás, hegyesszögű forogtatás) a pozitív és negatív állításokat külön faktorba rendezte. Az EU-val kapcsolatos hét negatív állítás arra vonatkozott, hogy az Európai Unió hasonlít a működésében a Szovjetunióhoz, fenyegeti a függetlenségét a magyar csoportnak, és hogy számos tekintetben ő tehet a magyarokat ért nehézségekről (pl. „Az Európai Unió útban van afelé, hogy olyanná váljon, mint a Szovjetunió”; $\alpha = 0,93$). Az EU-val kapcsolatos négy pozitív állítás arra vonatkozott, hogy Magyarországnak több előnnyel járt a csatlakozás, és hogy a vizsgálati személy bízik az

Európai Unió vezetőiben (pl. „Az Európai Unióhoz való csatlakozás jó dolog volt Magyarországra számára”; $\alpha = 0,89$).

Etikai vonatkozások

A kutatás etikai vonatkozásai (etikai engedély, egyéb etikai aspektusok) megegyeznek az első vizsgálatával.

Eredmények és megvitatás

Az adatelemzés első lépéseként megvizsgáltuk a kollektív áldozati kérdőívben szereplő állítások eloszlását. Az állítások esetében a ferdeség és a csúcosság a ± 2 tartományban volt, de a hagyományos egyváltozós normalitás tesztek (Kolmogorov–Smirnov- és Shapiro–Wilk-teszt) az összes változó esetében a normalitás sérülését jelezték ebben a változatban is, így a megerősítő faktorelemzésben robusztus becslési eljárást választottunk.

A minta véletlenszerű kettéosztását követően a minta első felére ($N = 322^1$) feltárási faktorelemzést végeztünk el (legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás, hegyesszögű forgatás). Az adatok faktorelemzésben való alkalmazhatóságát Bartlett-féle sfericitás teszttel, valamint Kaiser–Meyer–Olkin- (KMO) mutatóval vizsgáltuk. A feltárási faktorelemzés mindkét mutató alapján elvégezhető volt (KMO = 0,94, Bartlett $\chi^2 < 0,001$). A párhuzamos elemzés, a saját érték és a könyökábra alapján három faktort kaptunk, melyek a teljes szórás 51,97%-át magyarázták. Megjelent továbbá egy negyedik faktor, amelyen a lefelé összehasonlítást mérő három állítás töltődött, de ennek a faktornak a saját értéke 1-nél kisebb volt, és a könyökábra alapján sem tűnt egyértelműen különálló faktornak. Az 5. táblázat bemutatja a feltárási faktorelemzés eredményét.

A feltárási faktorelemzés azt mutatta, hogy a kérdőív állításai három nagyobb faktorba rendeződtek, amelyek egyeztek a kérdőív kialakítása során számításba vett elméleti konstrukciókkal, azaz a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel, a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel és a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontosságával. Megjelent továbbá egy negyedik faktor is, amely megfelelt a regionális lefelé történő összehasonlításoknak. Összesen négy olyan állítás volt, amely bizonyos szempontból problematikusnak bizonyult (Field, 2018): két állítás alacsonyabb faktorsúlyt mutatott abban a faktorban, amelybe elméletileg tartozott volna, valamint két olyan állítás volt, amely bár a saját faktorában mutatta a legmagasabb faktorsúlyt, más faktorban is viszonylag magas faktorsúllyal jelent meg (0,3 fölött). A 2. mellékletben, ahol a teljes Regionális ÖKÁVK-t közöljük, dőlttel kiemeltük azokat az állításokat, amelyek a feltárási faktorelemzés alapján csak a saját faktorukon töltődtek.

A minta másik felére ($N = 324$) megerősítő faktorelemzést végeztünk el. Figyelembe véve azt, hogy a kérdőív állításaira adott válaszok nem mutattak normális eloszlást, a legnagyobb valószínűségi elven alapuló becslési eljárás robusztus változatát (MLM, ld. Savalei és Rosseel, 2022; Satorra és Bentler, 1994) választottuk. Összesen hat modellt teszteltünk: (1) Modell 1: egy faktorból álló modell, amelyben a kérdőív összes állítása egy faktorba tölt; (2) Modell 2: két faktorból álló modell, amelyben az exkluzív, inkluzív és lefelé összehasonlító kollektív áldozati

¹A feltárási és megerősítő faktorelemzés elvégzése során csak azokat a vizsgálati személyeket vettük figyelembe, akik a teljes Regionális ÖKÁVK-t kitöltötték. Minta 5-ben a kérdőívnek csak az exkluzív és inkluzív áldozati vélekedést mérő állításai kerültek felvételre, így az ebben a mintában szereplő vizsgálati személyek válaszait nem vettük figyelembe.

5. táblázat. A Regionális Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőívre elvégzett feltáró faktorelemzés eredménye

	Regionális exkluzív áldozati tudat	Regionális inkluzív áldozati tudat	Személyes fontosság	Regionális lefelé összehasonlító áldozati tudat
Exkluzív 7	0,99	0,05	-0,06	0,03
Exkluzív 8	0,95	-0,02	-0,08	0,09
Exkluzív 5	0,80	-0,12	-0,04	0,00
Exkluzív 4	0,76	0,00	0,16	0,06
Exkluzív 6	0,70	-0,22	-0,08	0,06
Exkluzív 2	0,69	-0,12	0,16	0,00
Exkluzív 1	0,63	-0,12	0,12	0,00
Fontosság 1	0,59	0,05	0,29	0,11
Exkluzív 3	0,47	-0,24	-0,08	0,15
Inkluzív 6	0,06	0,87	-0,12	-0,08
Inkluzív 5	-0,01	0,82	-0,15	-0,12
Inkluzív 3	-0,18	0,68	0,06	0,13
Inkluzív 2	0,16	0,64	0,14	-0,15
Inkluzív 4	-0,22	0,63	0,00	0,17
Inkluzív 8	-0,31	0,54	0,07	0,14
Inkluzív 7	-0,06	0,52	0,11	-0,06
Inkluzív 1	-0,20	0,50	0,10	0,11
Fontosság 5	-0,02	0,42	0,36	-0,04
Fontosság 8	0,09	0,11	0,80	0,07
Fontosság 6	-0,31	-0,24	0,79	0,00
Fontosság 7	0,05	0,10	0,68	-0,07
Fontosság 2	0,20	0,11	0,58	0,02
Fontosság 4	0,03	-0,10	0,47	-0,10
Fontosság 3	0,29	0,20	0,42	-0,16
Lefelé 1	0,19	0,00	-0,03	0,67
Lefelé 2	-0,25	0,12	0,02	0,56
Lefelé 3	0,21	-0,16	-0,11	0,49
Sajátérték	9,670	3,297	1,065	0,836
Magyarázott variancia	35,81%	12,21%	3,94%	3,10%

vélekedéseket mérő állítások egy faktorba töltenek, és külön faktorként jelenik meg a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontossága, a faktorok korrelálhatnak egymással; (3) Modell 3: négy faktorból álló modell, amelyben 8-8 állítás méri az exkluzív és az inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket, három állítás méri a lefelé összehasonlítást, és nyolc állítás a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontosságát, a faktorok korrelálhatnak egymással; (4) Modell 4: négy faktorból álló modell, amelyben a feltáró faktorelemzés alapján alacsony faktorsúlyt mutató állítások nem szerepelnek a modellben, a faktorok korrelálhatnak egymással; (5) Modell 5: a lefelé összehasonlítások nélkül három faktorból álló modell, amelyben 8-8 állítás méri az exkluzív és az inkluzív kollektív áldozati vélekedéseket, és szintén nyolc állítás a csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontosságát, a faktorok korrelálhatnak egymással, és

(6) Modell 6: három faktorból álló modell (exkluzív, inkluzív, személyes fontosság), amelyben a feltáró faktorelemzés alapján alacsony faktorsúlyt mutató állítások nem szerepelnek, a faktorok korrelálhatnak egymással. Az egyes modellek esetében kapott illeszkedési mutatókat a 6. táblázatban mutatjuk be. Az egyfaktoros modell illeszkedési mutatói voltak a legalacsonyabbak, a háromfaktoros modelléi pedig a legjobbak. A hagyományosan elfogadott illeszkedési mutatók alapján az alacsony faktorsúlyt mutató állításoktól megtisztított háromfaktoros modell (6) elfogadható, de közel sem tökéletes illeszkedést mutat. A lefelé összehasonlító állításokról az EFA-hoz hasonlóan a CFA is kimutatta, hogy ilyen formájukban nehezen elkülöníthetők különálló faktorként.

A további elemzések során azonban az összes állítást és a lefelé összehasonlítást mint faktort is figyelembe véve képeztünk négy változót: regionális exkluzív összehasonlító kollektív áldozati vélekedések ($\alpha = 0,93$), regionális inkluzív összehasonlító kollektív áldozati vélekedések ($\alpha = 0,90$), regionális lefelé összehasonlító vélekedések ($\alpha = 0,58$) és a történelmi viktimizáció személyes fontossága ($\alpha = 0,83$). A lentebb közölt korrelációs elemzéseket elvégeztük a rövidített változókkal is (hat állításból álló történelmi viktimizáció személyes fontossága). A korrelációk együttthatók minden esetben ugyanabba az irányba mutattak, mint a nyolc állításból álló történelmi viktimizáció személyes fontossága változó esetében.

A négy faktor korrelációi a következőképpen alakultak: a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések negatívan korreláltak mind a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedésekkel ($r = -0,63, P < 0,001$), mind a lefelé történő összehasonlításokkal ($r = -0,12, P = 0,003$), viszont pozitívan a történelmi viktimizáció személyes fontosságával ($r = 0,51, P < 0,001$). A regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések negatív korrelációt mutattak a történelmi viktimizáció személyes fontosságával ($r = -0,18, P < 0,001$), és nem voltak kapcsolatban a lefelé történő összehasonlításokkal ($r = 0,06, P = 0,12$). A lefelé történő összehasonlítások negatívan korreláltak a történelmi viktimizáció személyes fontosságával ($r = -0,28, P < 0,001$).

A 7. táblázat mutatja be a regionális összehasonlító kollektív áldozati vélekedésekre vonatkozó leíró statisztikákat és a releváns csoporton belüli és csoportközi változókkal mutatott korrelációk együttthatóit. Ezek többnyire a hipotéziseknek megfelelően alakultak: az exkluzív áldozati vélekedések a csoportközi viszonyok szempontjából negatív változókkal jártak együtt (pozitívan korreláltak a menekültekkel, Európai Unióval, románokkal és szlovákokkal kapcsolatos negatív attitűdökkel, és negatívan korreláltak a menekültekkel, Európai Unióval, románokkal és szlovákokkal kapcsolatos pozitív attitűdökkel), míg az inkluzív áldozati vélekedések a csoportközi viszonyok szempontjából pozitív változókkal (negatívan korreláltak a menekültekkel, Európai Unióval, románokkal és szlovákokkal kapcsolatos negatív attitűdökkel, és pozitívan

6. táblázat. A Regionális Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőívre elvégzett megerősítő faktorelemzésben használt modellek illeszkedési mutatói

Modell	χ^2 (df)	CFI	TLI	RMSEA [90% CI]	SRMR
Modell 1	1373,026 (324)	0,697	0,671	0,100 [0,095, 0,105]	0,123
Modell 2	1083,109 (323)	0,780	0,761	0,085 [0,081, 0,090]	0,114
Modell 3	744,982 (318)	0,877	0,864	0,064 [0,059, 0,070]	0,111
Modell 4	588,813 (269)	0,900	0,889	0,061 [0,055, 0,066]	0,100
Modell 5	557,296 (249)	0,906	0,896	0,062 [0,056, 0,068]	0,096
Modell 6	415,563 (206)	0,931	0,922	0,056 [0,049, 0,063]	0,076

7. táblázat. A Regionális ÖKÁVK korrelációi a csoportközi viszonyok szempontjából releváns változókkal

	Exkluzív kollektív áldozati vélekedések	Inkluzív kollektív áldozati vélekedések	Lefelé történő összehasonlítások	Történelmi viktimizáció személyes fontossága
	Menekültekkel kapcsolatos attitűdők			
Menekültekkel kapcsolatos negatív attitűdők ¹	0,60**	-0,57**	-	-
Menekültekkel kapcsolatos pozitív attitűdők ¹	-0,38**	0,56**	-	-
Menekültek irányába mutatott empátia és perspektíva felvétel ²	-0,38**	0,44**	0,011	-0,20**
Menekültekkel kapcsolatos helyzet észlelt veszélyessége ²	0,50**	-0,32**	-0,10	0,44**
Menekültekre nézve hátrányos intézkedések támogatása ²	0,62**	-0,43**	-0,05	0,49**
Menekülteknek nyújtott személyes segítség szándéka ²	-0,20**	0,26**	0,24**	-0,18**
Szíriai menekültek befogadásának támogatása ³	-0,47**	0,47**	0,13*	-0,28**
	Európai Unióval (EU) kapcsolatos attitűdők			
EU-val kapcsolatos negatív attitűdők	0,68**	-0,48**	-0,04	0,52**
EU-val kapcsolatos pozitív attitűdők	-0,58**	0,48**	0,17**	-0,45**
	Román és szlovák nemzeti csoportokkal kapcsolatos attitűdők			
Neheztelés románok	0,53**	-0,42**	-0,19**	0,35**
Megbékélés románok	-0,25**	0,43**	0,09	-0,08
Neheztelés szlovákok	0,45**	-0,34**	-0,14*	0,28**
Megbékélés szlovákok	-0,19**	0,37**	0,03	-0,02
	Területi revízió támogatása			
Területi revízió Kárpátalja	0,60**	-0,45**	-0,13*	0,40**
<i>M</i>	3,05	4,90	3,18	3,80
<i>SD</i>	1,44	1,15	1,14	1,19

Megjegyzések: * $P < 0,05$, ** $P < 0,01$. ¹ Minta 5 $N = 177$; ² Minta 6 $N = 352$; ³ Minta 7 $N = 294$.

korreláltak a menekültekkel, Európai Unióval, románokkal és szlovákokkal kapcsolatos pozitív attitűdőkkel). Az exkluzív áldozati vélekedések együtt jártak a Trianon előtti határok részleges visszaállításának támogatásával, az inkluzív áldozati vélekedések pedig az elutasításával. A történelmi viktimizáció személyes fontossága hasonló kapcsolatot mutatott a mért változókkal, mint az exkluzív áldozati vélekedések, kivéve a szlovák és román csoportokkal való megbékélésre való hajlandósággal, amivel nem mutatott kapcsolatot. A lefelé összehasonlítások szerepe kevésbé világos: több mért változóval nem mutatott szignifikáns kapcsolatot, és a szignifikáns együtt járással is többnyire gyenge erősségű korrelációk voltak. Azokkal a változókkal, amelyekkel szignifikáns kapcsolatot mutatott, a kapcsolat iránya mindig az inkluzív áldozati vélekedésekkel egyezett meg: pozitívan járt együtt a menekülteknek nyújtott személyes segítség szándékával, a szíriai menekültek befogadásának támogatásával, az Európai Unióval kapcsolatos

pozitív attitűdökkel, miközben negatív kapcsolatot mutatott a románok és a szlovákok iránti nehezteléssel és a területi revízió támogatásával.

A megfogalmazott hipotézisek részben teljesültek: a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések és a csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága együtt járt a negatív csoportközi jelenségekkel, miközben a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások együtt jártak a pozitív csoportközi jelenségekkel. A megfogalmazott hipotézisekhez képest az eredmények ugyanakkor azt is mutatják, hogy a regionális exkluzív kollektív áldozati vélekedések és a csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága nem csak a negatív csoportközi jelenségekkel jár együtt, hanem a pozitív csoportközi jelenségek elutasításával is, miközben a regionális inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások sem csak a pozitív csoportközi jelenségekkel járnak együtt, hanem a negatív csoportközi jelenségek elutasításával is.

ÁLTALÁNOS MEGVITATÁS

Vizsgálatunk fő célja az volt, hogy bemutassa az Összehasonlító Kollektív Áldozati Vélekedés Kérdőív magyar nyelvű változatának pszichometriai jellemzőit. A kapott eredmények összességében azt mutatták, hogy az ÖKÁVK-nak mind a globális, mind a regionális változata használható magyar nyelven. Mindkét változatban a szakirodalom alapján várható faktorok jelentek meg, azaz az exkluzív kollektív áldozati vélekedések, az inkluzív kollektív áldozati vélekedések és a csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága. A kérdőív regionális változatában kísérletet tettünk az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések egy harmadik csoportjának, a lefelé történő összehasonlításoknak a mérésére. Az elvégzett elemzések ugyanakkor nem támasztották alá azt, hogy az általunk létrehozott állítások segítségével megbízhatóan és érvényesen lehet mérni ezeket a lefelé összehasonlító kollektív áldozati vélekedéseket.

Mind a globális, mind a regionális ÖKÁVK-ban mért változók szignifikáns együtt járást mutattak releváns csoportközi változókkal. Ezek az együtt járásek egy-két kivételtől eltekintve a várakozásoknak megfelelő irányt mutattak: az exkluzív kollektív áldozati vélekedések szignifikánsan és pozitívan korreláltak a csoportközi viszonyok szempontjából hátrányos változókkal (pl. veszélyes ideák; neheztelés; területi revízió támogatása stb.), miközben az inkluzív kollektív áldozati vélekedések szignifikánsan és pozitívan korreláltak a csoportközi viszonyok szempontjából előnyös változókkal (pl. megbékélésre való hajlandóság; empátia és perspektíva felvétel más csoportok irányába; segítségnyújtás szándéka bajba jutott csoportok számára stb.).

A csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága általában hasonló irányú kapcsolatot mutatott a csoportközi változókkal, mint az exkluzív kollektív áldozati vélekedések. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a faktor elsősorban nem önmagában érdekes, hanem egyfajta moderátor változóként tud működni a kollektív áldozati tudattal kapcsolatos vizsgálatokban. Miközben a magyar csoport kanonikus történelmi pályájának megfelelően (ld. [László, 2012](#); [Vincze és mtsai, 2021](#)) a magyar kontextusban talán nem meglepő, hogy azok a csoporttagok, akiknek a számára személyesen is fontos a csoport viktimizációja, egyúttal exkluzív, a saját csoport szenvedését hangsúlyozó vélekedéseket alakítanak ki, ennek a változónak elsősorban abban lehet jelentősége, hogy kiüresítheti vs. tartalommal töltheti meg a kollektív áldozati vélekedéseket. Egy olyan modellben, amelyben a kollektív áldozati vélekedések független változóként szerepelnek, a saját csoport történelmi viktimizációjának személyes fontossága lehet az

egyik olyan moderátor változó, amely a kollektív áldozati vélekedések és a függő változók közötti kapcsolatot befolyásolja, módosítja. Előfordulhat, hogy egy vizsgálati személy kognitív szinten egyetért a kollektív áldozati vélekedésekkel (pl. ő is úgy tudja, hogy a csoport szenvedése több, kevesebb vagy éppen hasonló mértékű volt, mint más csoportok szenvedése), de ez személyesen nem releváns a számára, mindössze érzelm nélküli kogníció. Ebben az esetben nem is várható, hogy ezek a kollektív áldozati vélekedések kapcsolatot mutassanak releváns kimeneti változókkal. A [Leach-féle \(2020\)](#) értékelő modellben a saját csoport történelmi viktimizációjának a személyes fontossága elsődleges értékelésként („Van-e dolgom nekem vagy a csoportnak ezzel egyáltalán?”), a kollektív áldozati vélekedések pedig másodlagos értékelésként működhetnek („Mi a jelentése a csoport viktimizációjának?”). A relevancia (elsődleges értékelés) és a jelentés (másodlagos értékelés) együtt erőteljes érzelmek forrásai lehetnek (pl. harag, szomorúság, felháborodás stb.), és ezek az érzelmek a megküzdési erőfeszítéseket (pl. érzelemfókuszú megküzdés, problémafókuszú megküzdés stb.) táplálják. Egy példán keresztül bemutatva ezt a folyamatot, és a személyes fontosság szerepét a folyamatban: Amennyiben a csoport történelmi viktimizációját egy csoporttag relevánsnak látja a csoport vagy a saját szempontjából, és azt a jelentést adja neki, hogy a csoportot igazságtalan agresszió érte, amelynek a következményei még visszafordíthatók, és a csoportnak az agresszonnal szemben vannak eszközei, akkor nagy valószínűséggel a harag érzelmét fogja átélni, ami problémafókuszú megküzdéshez, ebben az esetben konfrontációhoz fog vezetni. Az értékeléseknek ugyanez a készlete (a csoportot igazságtalan agresszió érte; az agresszió következményei visszafordíthatók; a csoportnak vannak eszközei) nem vezet haraghoz, és ezen keresztül konfrontációhoz, amennyiben a múltban elkövetett agresszió a jelenben élő csoporttag számára nem releváns (ld. bővebben [Leach, 2020](#)).

A lefelé történő összehasonlítások arra vonatkoznak, amikor egy csoport tagjai úgy élik meg, hogy a saját csoportjuk kevesebbet szenvedett, mint más csoportok tagjai. A feltételezések szerint a lefelé történő összehasonlítások, tulajdonképpen a csoport privilegizált helyzetének a felismerése, a többet szenvedő csoportok perspektívájának átvételéhez és empátiához vezet, ezáltal pedig a bajba jutott csoportok támogatásához (ld. [Szabó, 2020](#)). A második vizsgálatunk megerősíti ezt a feltételezést, hiszen a lefelé történő összehasonlítások a legerősebb kapcsolatot a menekülteknek nyújtott személyes segítség szándékával mutatták és pozitívan korreláltak a szíriai menekültek befogadásának a támogatásával is. Ugyanakkor az eredményeink azt is mutatták, hogy a lefelé történő összehasonlítások mérésére kidolgozott három állításból képzett változó alacsony belső konzisztenciával rendelkezik, és a releváns csoportközi változókkal való együtt járása is hol nem szignifikáns, hol gyenge erősségű. A vizsgálatunk egyik limitációja, hogy nem sikerült a lefelé történő összehasonlítások megfelelő mérését kidolgozni.

Vizsgálataink során a bemutatott modellek egyike sem rendelkezett ideálisnak nevezhető illeszkedési mutatókkal. Mind a globális, mind a regionális változat esetében a legjobb illeszkedéssel rendelkező modellek illeszkedési mutatói az elfogadhatóság határán vannak (CFI és TLI < 0,95; RMSEA és SRMR 0,05 fölött), ráadásul ezek a modellek részben már elvesztették megerősítő jellegüket (a minta egyik felére elvégzett feltáró faktorelemzés alapján az alacsony faktorsúlyt mutató vagy más szempontból problémás állítások eltávolításra kerültek a legjobban illeszkedő modellekből a megerősítő faktorelemzés során, keverve az elemzés feltáró és megerősítő jellegét). Két egymással összefüggő tényezőre hívjuk fel a figyelmet ezzel kapcsolatban. Az első tényező, hogy a modelleket vizsgáló illeszkedési mutatók megfelelőségi határértékeivel kapcsolatban élénk vita zajlik a módszertani szakirodalomban (ld. pl. [Morgan és mtsai, 2015](#); [Mulaik, 2007](#)). A másik tényező, hogy a modellilleszkedés, és ezzel együtt a

faktorok belső konzisztenciája növelésének egyik kézenfekvő útja, ha egy faktorban egymáshoz nagyon hasonló állítások szerepelnek. Az ÖKÁVK létrehozása során kifejezett szándék volt, hogy minél kevesebb állítással minél szélesebben lefedésre kerüljön az adott szempont (exkluzív vélekedések; inkluzív vélekedések; történelmi viktimizáció személyes fontossága). Ezért van az, hogy az összehasonlító áldozati vélekedések esetében az összehasonlításra vonatkozó állítások egyaránt mérik az összehasonlítás mennyiségi (többet vs. kevesebbet vs. ugyanolyan mértékben) és minőségi (jellegében egyedülálló vs. más viktimizált csoportokhoz hasonló) dimenzióit, valamint a csoport viktimizációjának eltérő rétegeire vonatkoznak (az állítások egy része általánosságban vizsgálja a csoport és más csoportok viktimizációját, egy más része pedig egy konkrét esemény, a magyarok esetében a trianoni békeszerződés keretében). Ugyanígy a történelmi viktimizáció személyes fontossága esetében a fontosság tág értelemben került értelmezésre, hiszen egyaránt vonatkozik az eseményekre vonatkozó tudásra, a csoport szenvedésének az egyénre való hatására, a történetek megőrzésére és továbbadására, illetve a történelmi megpróbáltatásoknak a csoport identitásában elfoglalt pozíciójára. A kérdőív készítése során ez a két szempont (legyen rövid és szélesen fedje le az elméleti koncepciókat) logikusan vezetett ahhoz, hogy sem a modellilleszkedési mutatók, sem a belső konzisztenciát mérő Cronbach-alfa-mutatók nem kifejezetten magasak.

Végezetül szeretnénk megemlíteni néhány olyan tényezőt, amelyek fontosak lehetnek a kérdőív későbbi felhasználói számára. Az első tényező a kérdőívben szereplő elméleti konstruktumokhoz kapcsolódik. Ebben a tanulmányban, amelynek a fő célja a kérdőív belső szerkezetének és a pszichometriai sajátosságainak a bemutatása volt, nem törekedtünk arra, hogy komplex, differenciált elemzések keretében vizsgáljuk a kollektív áldozati vélekedések és a releváns csoportközi változók közötti kapcsolatot. Megelégedtünk azzal, hogy a korrelációk szintjén bemutattuk, hogy a szakirodalmi várakozásoknak megfelelő irányúak a kapcsolatok a különböző kollektív áldozati vélekedések és a csoportközi változók szempontjából pozitív és negatív változók között. A valóságban ezek a kapcsolatok árnyaltabbak, és az empirikus tanulmányok már számos közvetítő és moderáló változó hatását azonosították az áldozati vélekedések és a kimeneti változók között (ld. pl. [Cohrs és mtsai, 2015](#); [Szabó és mtsai, 2020](#); [Vollhardt és mtsai, 2021a](#)). Az árnyaltság arra is vonatkozik, hogy a tanulmányunk alapján hiba lenne azt a leegyszerűsítő következtetést levonni, hogy az exkluzív vélekedések és a csoport viktimizációjának a személyes fontossága a csoportközi viszonyok szempontjából mindig romboló, miközben az inkluzív vélekedések és a lefelé történő összehasonlítások a csoportközi viszonyok szempontjából mindig építő jellegűek. Ugyanígy hiba lenne arra a következtetésre jutni, hogy a vélekedések önmagukban, és nem egymással rendszert alkotva hatnak (ld. pl. [Vollhardt és mtsai, 2023](#)).

Az elsőre jó példák azok a kutatások, amelyek az inkluzív áldozati vélekedések hatását tárják fel mélyebben. Ezek azt mutatják, hogy az inkluzív áldozati vélekedésekkel kapcsolatban két jelentős kérdés is felmerül: az egyik, hogy mennyire őszinték ezek a vélekedések, a másik, hogy mely csoportokra vonatkoznak pontosan. Előfordulhat ugyanis, hogy az áldozati csoport tagjai valójában nem hisznek a hasonlóság meglétében, illetve a hasonlóságokat nem a külső csoport érdekében hangsúlyozzák, hanem azért, hogy a saját csoport jusson elismeréshez, támogatáshoz és erőforrásokhoz (stratégiai alapú inkluzív áldozati vélekedések, [Yildiz és Verkuyten, 2011](#)), valamint azért is, hogy miközben elismerik a saját és külső csoportok áldozattá válása közötti hasonlóságokat, ezekből éppen a konfliktusban érintett csoportokat hagyják ki (szelektív inkluzív áldozati vélekedések, [Cohrs és mtsai, 2015](#)). Sem a stratégiai alapú, sem a szelektív inkluzív

áldozati vélekedések esetében nem várható, hogy a csoportközi viszonyok szempontjából pozitív kimenetűhöz vezessenek. A tanulmányunkban szereplő elméleti konstruktumok egymással való kapcsolatára pedig a következő példát hozzuk: miközben a bemutatott eredmények rendre azt mutatták, hogy a viktimizáció személyes fontossága a csoportközi viszonyok szempontjából konfliktusos változókkal jár együtt, könnyen elképzelhető az a csoporttag, aki egyrészt hasonlóságot lát a saját és más csoportok szenvedéseinek a története között, másrészt ez személyesen fontos neki. Ebben az esetben feltételezhető, hogy az inkluzív áldozati vélekedések és a személyes fontosság együtt pozitív csoportközi kimenetekkel kapcsolódik össze.

A kollektív áldozati vélekedések szerepét illetően fontos azt is figyelembe venni, hogy ezeknek a vélekedéseknek nem csupán csoportközi, hanem csoporton belüli hatása is van. Miközben az exkluzív áldozati vélekedések a csoportközi viszonyok szempontjából negatív változókkal mutatnak kapcsolatot, hasznosak lehetnek abból a szempontból, hogy immunizálják, felkészítik a csoport tagjait a várható megpróbáltatásokra. Az olyan nyitott konfliktusokban, ahol aktív fizikai erőszak zajlik, ezek a vélekedések segíthetik a csoporttagok megküzdését (ld. pl. Bar-Tal és mtsai, 2009).

Felmerülhet az a kérdés, hogy melyik kérdőívváltozatot érdemes használni egy adott kutatásban, hiszen a bemutatott vizsgálatok alapján mindkettő alkalmas ugyanazoknak az összehasonlító kollektív áldozati vélekedéseknek, valamint a csoport viktimizációja személyes fontosságának a mérésére. Tapasztalataink szerint a fő különbséget az jelenti, hogy a globális állításokkal való egyetértés vagy az egyetértés hiánya szélsőségesebb reakció, mint a regionális állításokkal való egyetértés vagy annak hiánya. A csoport *objektív* történelmi tapasztalatainak fényében nehezebb egyetérteni azokkal az állításokkal, amelyek a csoport szenvedéseit egyedülállónak látják a világon, és nehezebb elutasítani azokat az állításokat, amelyek a hasonlóságra kérdeznak rá más csoportok tapasztalataival. A regionális változat esetében ezek az állítások nagyobb teret adnak a vizsgálati személyek szubjektív értelmezéseinek, konstrukcióinak (ld. Szabó és mtsai, 2022; Vollhardt és mtsai, 2021b), így ez a változat alkalmasabb a vizsgálati személyek közötti finomabb különbségek megragadására, míg a globális verzió a szélsőségesebb nézetek tanulmányozására alkalmas.

A kérdőív használhatóságával kapcsolatban végül két óvatosságra intő tanulmányra szeretnénk felhívni a figyelmet. Vollhardt és munkatársai (2021b) az ÖKÁVK felvételét követően egy nyitott kérdésben arra kérték a vizsgálati személyeket, hogy ha van bővebb véleményük a kérdőívben szereplő témákról, kérdésekről, fejtsek azt ki. A vizsgálati személyek egy jelentős része kiemelte, hogy nem tartja fontosnak az összehasonlító dimenziót a csoportja viktimizációjának megértésében, azaz nem a más csoportokkal való összevetés az, amin keresztül értelmezi, reflektál arra, ami a csoportjával történt. Sőt voltak olyan vizsgálati személyek, akik azt jelezték vissza, hogy felháborítja őket az ilyen típusú összehasonlítás gondolata. Vollhardt és munkatársai (2022) egy fókuszcsoportos vizsgálatban szintén azt találták, hogy a csoporttagok egy része elutasítja azt a gondolatot, hogy a csoportok szenvedései összehasonlíthatók lennének. Bár mind a magyar, mind a nemzetközi kontextusban sok empirikus vizsgálat jutott arra, hogy az összehasonlító kollektív áldozati vélekedések erőteljes kapcsolatot mutatnak a csoport jelenében történő események értelmezésével (pl. Cohrs és mtsai, 2015; Noor és mtsai, 2008a, b; Schori-Eyal és mtsai, 2014; Vollhardt és Bilali, 2015; Vollhardt és mtsai, 2014; Vollhardt és mtsai, 2016; Vollhardt és mtsai, 2021a), a fenti két tanulmány rámutat arra is, hogy az összehasonlítás nem az egyetlen, és nem is feltétlenül a legfontosabb dimenzió, amelyen keresztül az emberek meg tudják érteni a csoportjukkal történeteket.

Összességében az ÖKÁVK-nak mind a globális, mind a regionális változata jól használható a magyar kontextusban. A kérdőív pszichometriai mutatói elfogadhatók, és a kérdőív érvényesnek tekinthető abban az értelemben, hogy a várakozásnak megfelelő együtt járást mutat releváns csoportközi változókkal.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány megírásában az első szerzőt a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatása segítette.

IRODALOM

- Andrighetto, L., Mari, S., Volpato, C., & Behluli, B. (2012). Reducing competitive victimhood in Kosovo: The role of extended contact and common ingroup identity. *Political Psychology*, 33(4), 513–529.
- Bar-Tal, D., & Antebi, D. (1992a). Beliefs about negative intentions of the world: A study of the Israeli siege mentality. *Political Psychology*, 13, 633–645.
- Bar-Tal, D., & Antebi, D. (1992b). Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, 251–275.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., & Gundar, A. (2009). A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, 91(874), 229–258.
- Beauducel, A., & Wittmann, W. W. (2005). Simulation study on fit indexes in CFA based on data with slightly distorted simple structure. *Structural Equation Modeling*, 12(1), 41–75.
- Branscombe, N. R., Slugoski, B., & Kappen, D. M. (2004). The measurement of collective guilt: What it is and what it is not. In N. R. Branscombe, & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 16–34). New York, NY: Cambridge University Press.
- Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author guidelines for reporting scale development and validation results. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1(2), 99–103.
- Čehajić, S., & Brown, R. (2010). Silencing the past: Effects of inter-group contact on acknowledgment of in-group responsibility. *Social Psychological and Personality Science*, 1(2), 190–196.
- Cohrs, J. C., McNeill, A., & Vollhardt, J. R. (2015). The two-sided role of inclusive victimhood for intergroup reconciliation: Evidence from Northern Ireland. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 21, 634–647.
- Csepeli, G., Fábrián, Z., & Sik, E. (1998). *Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények*. In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (szerk.), *Társadalmi riport 1998* (pp. 458–489). TÁRKI.
- Csertő, I., Szabó, Zs. P., Mészáros, N. Zs., Slugoski, B., & Pólya, T. (2016). A kollektív büntudat skála magyar nyelvű adaptációja. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(3), 411–435.
- Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Glaube an eine gerechte Welt als Motiv: Validierungskorrelate zweier Skalen [Belief in a just world: Validation correlates of two scales]. *Psychologische Beiträge*, 29, 596–615.
- Eidelson, R. J. (2013). How leaders promote war by exploiting our core concerns. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 25(2), 219–226.

- Eidelson, R. J., & Eidelson, J. I. (2003). Dangerous ideas: Five beliefs that propel groups toward conflict. *American Psychologist*, 58, 182–192.
- Enyedi, Z., Fábrián, Z., & Sik, E. (2006). Nőtt-e az előítéletek Magyarországon? In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (szerk.), *Társadalmi riport 2004* (pp. 375–399). TÁRKI.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS Statistics*. SAGE Publications.
- Fülöp, É., & Kővágó, P. (2018). *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Budapest: Oriold és Társai Kft.
- Ghilani, D., Luminet, O., Erb, H.-P., Flassbeck, C., Rosoux, V., Tames, I., & Klein, O. (2017). Looking forward to the past: An interdisciplinary discussion on the use of historical analogies and their effects. *Memory Studies*, 10(3), 274–285.
- Gravetter, F., & Wallnau, L. (2014). *Essentials of statistics for the behavioral sciences*. Wadsworth.
- Haddock, G., Zanna, M. P., & Esses, V. M. (1993). Assessing the structure of prejudicial attitudes: The case of attitudes toward homosexuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(6), 1105–1118.
- Heene, M., Hilbert, S., Draxler, C., Ziegler, M., & Bühner, M. (2011). Making misfit in confirmatory factor analysis by increasing unique variances: A cautionary note on the usefulness of cutoff values of fit indices. *Psychological Methods*, 16(3), 319–336.
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30, 179–185.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6, 1–55.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.
- Jeong, H. Y., & Vollhardt, J. R. (2021). Koreans' collective victim beliefs about Japanese colonization. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 27, 629–641.
- Klar, Y., Schori-Eyal, N., & Klar, Y. (2013). The “Never again” state of Israel: The emergence of the Holocaust as a core feature of Israeli identity and its four incongruent voices. *Journal of Social Issues*, 69, 125–143.
- Kővágó, P. L. (2020). *A kollektív áldozati élmény összefüggése a kisebbségi csoportokkal szembeni ellenséges és támogató attitűdökkel*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- László, J. (2012). *Történelem-történetek: Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Leach, C. W. (2020). The unifying potential of an appraisal approach to the experience of group victimization. In J. R. Vollhardt (Ed.), *The social psychology of collective victimhood* (pp. 191–225). Oxford University Press.
- Máthé, Á. (2020. december 4.). “EUSSR” – Európai szovjet Unió? Mozgástér. https://mozgasterblog.hu/eussr_europai_szovjet_unio.html [Letöltve 29 július 2022].
- Megyeri, D. (2022. július 25.). Szovjetesedik az Európai Unió. *Magyar Nemzet*. <https://magyarnemzet.hu/velemeny/2022/07/szovjetesedik-az-europai-unio> [Letöltve 29 július 2022].
- Morgan, G. B., Hodge, K. J., Wells, K. E., & Watkins, M. W. (2015). Are fit indices biased in favor of bi-factor models in cognitive ability research?: A comparison of fit in correlated factors, higher-order, and bi-factor models via Monte Carlo simulations. *Journal of Intelligence*, 3(1), 2–20.
- Mulaik, S. (2007). There is a place for approximate fit in structural equation modeling. *Personality and Individual Differences*, 42, 883–891.
- Nagy, I. L. (2021. október 31.). Nemcsak ízléstelen, de pontatlan is, hogy Orbán Viktor brüsszeli Brezsnjev-doktrínát emleget. *HVG*. https://hvg.hu/itthon/20211031_Orban_Viktor_Brezsnjev-doktrina [Letöltve 29 július 2022].

- Noor, M., Brown, R., Gonzalez, R., Manzi, J., & Lewis, C. A. (2008a). On positive psychological outcomes: What helps groups with a history of conflict to forgive and reconcile with each other? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(6), 819–832.
- Noor, M., Brown, R. J., & Prentice, G. (2008b). Precursors and mediators of intergroup reconciliation in Northern Ireland: A new model. *British Journal of Social Psychology*, 47, 481–495.
- Noor, M., Shnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When suffering begets suffering: The psychology of competitive victimhood between adversarial groups in violent conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 351–374.
- Rimé, B., Bouchat, P., Klein, O., & Licata, L. (2015). When collective memories of victimhood fade: Generational evolution of intergroup attitudes and political aspirations in Belgium. *European Journal of Social Psychology*, 45(4), 515–532.
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698–711.
- Romsics, I. (1999). *Hungary in the twentieth century*. Budapest: Osiris.
- Satorra, A., & Bentler, P. M. (1994). Corrections to test statistics and standard errors in covariance structure analysis. In von Eye, A., & Clogg, C. C. (Eds.), *Latent variables analysis: Applications for developmental research* (pp. 399–419). Sage Publications, Inc.
- Savalei, V., & Rosseel, Y. (2022). Computational options for standard errors and test statistics with incomplete normal and nonnormal data in SEM. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 29(2), 163–181. <https://doi.org/10.1080/10705511.2021.1877548>.
- Schori-Eyal, N., Halperin, E., & Bar-Tal, D. (2014). Three layers of collective victimhood: Effects of multileveled victimhood on intergroup conflicts in the Israeli-Arab context. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(12), 778–794.
- Shnabel, N., Nadler, A., Ullrich, J., Dovidio, J. F., & Carmi, D. (2009). Promoting reconciliation through the satisfaction of the emotional needs of victimized and perpetrating group members: The needs-based model of reconciliation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(8), 1021–1030.
- Szabó, Z. P. (2020). Studied and understudied collective victim beliefs. What have we learned so far and what's ahead? In J. R. Vollhardt (Ed.), *The social psychology of collective victimhood* (pp. 163–185). Oxford: Oxford University Press.
- Szabó, Z. P., Benza, M., Nikolett, E., Oláh, J., & Miasnikov, M. G. (2022). „Nem tudom mi kárpótolhatná a magyar nemzet lelkét a 20. századért” – a magyar nemzeti csoporthoz kapcsolódó kollektív áldozati vélekedések vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 77(4), 461–481.
- Szabó, Z. P., Vollhardt, J. R., & Mészáros, N. (2020). Through the lens of history: The effects of beliefs about historical victimization on responses to refugees. *International Journal of Intercultural Relations*, 74, 94–114.
- Trianon 100 MTA – Lendület Kutatócsoport (2020. június 1.). Egy országos közvéleménykutatás eredményei. <https://trianon100.hu/cikk/egy-orszagos-kozvelemenykutatás-eredményei> [Letöltve 28 július 2022].
- Van Prooijen, J. W., & Van Der Kloot, W. A. (2001). Confirmatory analysis of exploratively obtained factor structures. *Educational and Psychological Measurement*, 61(5), 777–792.
- Vincze, O., Jenei, D., Pólya, T., & Erát, D. (2021). Adjusting to the canon: Organization of communicative memory in light of collective victimhood. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 15, 1–18.
- Vollhardt, J. R. (2012). Collective victimization. In L. Tropp (Ed.), *The Oxford Handbook of intergroup conflict* (pp. 136–157). Oxford: Oxford University Press.
- Vollhardt, J. R. (Ed.), (2020). *The social psychology of collective victimhood*. Oxford Academic.

- Vollhardt, J. R., & Bilali, R. (2015). The role of inclusive and exclusive victim consciousness in predicting intergroup attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC. *Political Psychology*, 36, 489–506.
- Vollhardt, J. R., Cohrs, J. C., Szabó, Zs. P., Winiewski, M., Twali, M. S., Hadjiandreou, E., & McNeill, A. (2021a). The role of comparative victim beliefs in predicting support for hostile versus prosocial intergroup outcomes. *European Journal of Social Psychology*, 51, 505–524.
- Vollhardt, J. R., Szabó, Z. P., McNeill, A., Hadjiandreou, E., & Winiewski, M. (2021b). Beyond comparisons: The complexity and context-dependency of collective victim beliefs. *European Journal of Social Psychology Early View*, 51(7), 1138–1157.
- Vollhardt, J. R., Mazur, L. B., & Lemahieu, M. (2014). Acknowledgment after mass violence: Effects on psychological well-being and intergroup relations. *Group Processes and Intergroup Relations*, 17, 306–323.
- Vollhardt, J. R., Nair, R., & Tropp, L. R. (2016). Inclusive victim consciousness predicts minority group members' support for refugees and immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 46(6), 354–368.
- Vollhardt, J. R., Ünal, H., & Nair, R. (2023). 'You don't compare horrors, you just don't do that': Examining assumptions and extending the scope of comparative victim beliefs. *British Journal of Social Psychology Early View*, 62(1), 393–413.
- Vollhardt, J. R., Ünal, H., Jeong, H. Y., Szabó, Zs. P., Black, D., & Cohrs, J. C. (2022). Towards a complex and contextualized conceptualization of collective victim beliefs. In The 45th Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), 14 July–17 July, 2022, Athens, Greece.
- Wohl, M. J., Branscombe, N. R., & Reysen, S. (2010). Perceiving your group's future to be in jeopardy: Extinction threat induces collective angst and the desire to strengthen the ingroup. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(7), 898–910.
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale development research A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34, 806–838.
- Yildiz, A. A., & Verkuyten, M. (2011). Inclusive victimhood: Social identity and the politicization of collective trauma among Turkey's Alevis in Western Europe. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 17, 243–269.

1. melléklet – A globális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kérdőív állításai

Globális inkluzív áldozati vélekedések

1. A világ más népei is hasonlóan sokat szenvedtek, mint mi magyarok
2. A magyarok sok hasonlóságot mutatnak az olyan etnikai, nemzeti vagy vallási csoportokkal, amelyeket a múltban üldöztek
3. Mindent egybevetve, a világon más népcsoportokat is értek olyan súlyos károk, mint a magyarokat sújtó trianoni békeszerződés
4. Hajlok arra, hogy a magyarokat sújtó trianoni békeszerződés, illetve más népcsoportokat ért sérelmek között a különbségek helyett inkább a hasonlóságokat emeljem ki
5. Néhány nyilvánvaló különbséget leszámítva, a más népek ellen elkövetett elnyomás hasonló ahhoz, amit a magyarok Trianon kapcsán átéltek
6. A magyarok szenvedésének mértéke Trianont követően, összehasonlítható más csoportok szenvedésének mértékével
7. Vannak a világban más csoportok is, amelyek annyit szenvedtek, mint a magyarok
8. Más népcsoportokat is érte annyi sérelem saját konfliktusaik során, mint a magyarokat a történelmük során

Globális exkluzív áldozati vélekedések

1. Az, ahogyan a magyarokkal elbántak a trianoni békeszerződés során, egyedülálló a történelemben
2. A magyarokat sújtó trianoni békeszerződéshez még csak hasonló sem történt soha a világtörténelemben
3. Hamis az az állítás, hogy a magyarokat ért megpróbáltatások összehasonlíthatók más népek sérelmeivel
4. Bár minden nemzet szenvedéstörténete valamelyest eltér egymástól, a magyaroké valóban egyedülálló
5. Nincs még egy olyan csoport, amelynek a magyarokhoz hasonló megpróbáltatásokat kellett volna átélnie
6. Hamis az az állítás, hogy más népcsoportokat is érte annyi megpróbáltatás, mint a magyarokat
7. Bár igaz, hogy a történelem során más nemzeteket is értek sérelmek, mégis ami a magyarokkal történt, az összességében sokkal súlyosabb
8. Egyetlen más csoport sem szenvedett annyit, mint a magyarok

A történelmi viktimizáció személyes fontossága

1. Nagyon fontos számomra, hogy tisztában legyek a szenvedéseink történelmével
2. Nem igazán szeretnék többet megtudni a magyarokat ért megpróbáltatásokról
3. Az, hogy a történelmi ismereteim elsajátítása során újra és újra szembesültem azzal, hogy a magyarokat mennyi megpróbáltatás érte, befolyással volt arra, hogy kivé váltam
4. A tudásom arról, hogy a történelem során a magyarok mennyit szenvedtek, számos társadalmi és politikai kérdésben meghatározza a véleményemet
5. Amikor arra gondolok, hogy mit jelent magyarnak lenni, ritkán jutnak eszembe a magyarok történelem során átélt szenvedései
6. Ahhoz, hogy valaki megérthesse a magyar embereket, tudnia kell arról, hogy mennyit szenvedtünk a múltban
7. Fontos a számomra, hogy a magyarok szenvedéstörténeteit megőrizzük az emlékezetünkben és továbbadjuk a következő generációknak
8. A magyar kultúra és identitás meghatározásakor, a múltbéli szenvedéseiknél számos sokkal lényegesebb szempont jut eszembe

2. melléklet – A regionális összehasonlító kollektív áldozati vélekedések kérdőív állításai

Regionális inkluzív áldozati vélekedések

1. Kelet-Közép-Európa más népei is hasonló elnyomásnak voltak kitéve, mint a magyarok
2. Mindent egybevetve, a történelem során más kelet-közép-európai népeket is értek olyan megpróbáltatások, mint a magyarokat

3. Más kelet-közép-európai országok népei is szenvedtek annyit, mint amennyit a magyarok
4. Más kelet-közép-európai népek szenvedésének mértéke hasonló a magyarok szenvedésének mértékéhez
5. Néhány nyilvánvaló különbséget leszámítva a Kelet-Közép-Európa más népcsoportjai által elszenvedett sérelmek hasonlítanak ahhoz, amit a magyaroknak kellett átélniük
6. Kelet-Közép-Európában vannak olyan népek, amelyek sokkal többet szenvedtek, mint a magyarok
7. Hajlok arra, amikor a magyarokat és más kelet-közép-európai népcsoportokat ért sérelmekről gondolkodom vagy beszélek, hogy a különbségek helyett inkább a hasonlóságokat emeljem ki
8. Kelet-Közép-Európa más népeit is érte annyi sérelem a történelem során, mint a magyarokat

Regionális exkluzív áldozati vélekedések

1. A magyarokat ért sérelmek egyedülállóak Kelet-Közép-Európa történelmében
2. Jóllehet Kelet-Közép-Európában más nemzeteket is értek/érnek sérelmek, mégis ami a magyarokkal történt, az összességében sokkal súlyosabb
3. Helytelen lenne az állítani, hogy más kelet-közép-európai népek tapasztalatai hasonlóak a magyarokéhoz
4. Bár minden szenvedéstörténet valamelyest eltér egymástól, a magyaroké valóban példa nélküli
5. Kelet-Közép-Európában nincs még egy olyan nép, amelynek a magyarokhoz hasonló megpróbáltatásokat kellett volna átélnie
6. Tévedés azt állítani, hogy Kelet-Közép-Európában más népeket is ért annyi megpróbáltatás, mint a magyarokat
7. Kelet-Közép-Európában nincs még egy olyan nép, amely annyit szenvedett volna, mint a magyarok
8. Egyik kelet-közép-európai nép történelmében sincs olyan jellegű szenvedés, ami hasonlítható lenne a magyarokéhoz

Lefelé történő összehasonlítás

1. Jóllehet a magyarokat is érték sérelmek a történelem során, mégis ami más kelet-közép-európai népekkel történt, az összességében sokkal súlyosabb
2. Kelet-Közép-Európában vannak olyan népek, amelyek sokkal többet szenvedtek, mint a magyarok
3. Tévedés azt állítani, hogy a magyarokat is érte annyi megpróbáltatás, mint más kelet-közép-európai népeket

A történelmi viktimizáció személyes fontossága

1. Számos társadalmi és politikai kérdésben alkotott véleményemet befolyásolja a magyarok ellen elkövetett gaztettekről való tudásom

2. Fontosnak tartom, hogy a magyarokat ért megpróbáltatásokat az emlékezetünkben megőrizzük és továbbadjuk a következő generációknak
3. Ahhoz, hogy valaki megértse a magyarokat, tudnia kell a minket ért sérelmekről
4. Amikor arra gondolok, mit jelent magyarnak lenni, ritkán jutnak eszembe a minket ért sérelmek
5. Számomra a magyar kultúra és identitás meghatározásakor nemzetünk múltbeli megpróbáltatásainál jóval fontosabb dolgok is vannak
6. Nem különösebben szeretnék többet megtudni a magyar nép szenvedéseiről
7. A magyarokat ért sérelmekről való tudásom hatással volt arra, hogy kivé váltam
8. Nagyon fontos számomra, hogy tisztában legyek a magyarok szenvedésének történetével

Psychometric Properties and validity of the Hungarian version of the Collective Comparative Victim Beliefs Questionnaire

Zsolt Péter Szabó, Noémi Zsuzsanna Mészáros, Pál Kővágó and Éva Fülöp

Background and aims: The present studies were aimed at developing the Hungarian version of the Collective Comparative Victim Beliefs Questionnaire, which measures comparative victim beliefs related to the group's victimization. Furthermore, we have tested the psychometric properties of the Hungarian version of the measure. *Method:* Two versions of the questionnaire (global comparative victim beliefs; regional comparative victim beliefs) were examined on seven independent samples with 1,925 participants. The internal structure of each version of the questionnaire was examined using exploratory and confirmatory factor analyses, and the validity of each version was investigated using several relevant intergroup outcome variables. *Results:* The Hungarian versions of the questionnaire comprise the same collective comparative victim beliefs that were previously identified in the literature. More specifically, we identified the following factors: (1) exclusive victim beliefs: the suffering of the group is more severe in quantity and/or quality compared to other groups' suffering (2) inclusive victim beliefs: the suffering of the group is similar in quantity and/or quality to other groups' suffering (3) downward comparisons: the suffering of the group is less severe in quantity and/or quality compared to other groups' suffering. We also identified the personal importance of the group's historical victimization as a separate factor. These beliefs and the personal importance of the group's historical victimization were significantly related to relevant intergroup outcomes. *Discussion:* The Hungarian version of the Collective Comparative Victim Beliefs Questionnaire is a reliable and valid measure of the comparative victim beliefs. Comparative victim beliefs are significantly related to the relevant intergroup outcomes.

KEYWORDS

collective victim consciousness, comparative victim beliefs, personal importance of the group's historical victimization, intergroup conflicts

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

